

Novi dokumenti o ratu u Vukovaru 1991.

KOSTA NIKOLIĆ
Institut za savremenu istoriju, Beograd

U tekstu se piše o početku ratnih operacija u Vukovaru i razlozima za napad Jugoslovenske narodne armije na grad. Analizira se postratna situacija u Vukovaru, problem zarobljenih i nestalih lica i događaji vezani za zločin na Ovčari. Naučna literatura, posebno u Hrvatskoj, o ovim događajima veoma je obimna. U ovom radu ona nije šire eksplicirana jer je akcenat stavljen na do sada retko korišćenu izvornu građu prvog reda. Ona je široj javnosti postala dostupna nakon što je uvrštena u sudske spise “Međunarodnog tribunala za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije posle 1991” (International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991). Dokumenta se nalaze na javnoj bazi Tribunala u Hagu.¹

KLJUČNE RIJEČI: Vukovar, Hrvatska, Jugoslovenska narodna armija, rat, zarobljenici.

/ Vukovar – kako je počelo?

Slično kao i u ostalim kriznim krajevima u Hrvatskoj, i situacija u Vukovaru² išla je od loše ka goroj, da bi na kraju došlo do razornog ratnog sukoba.

Glavni politički faktor Srba sa područja Slavonije bilo je Srpsko nacionalno vijeće za Slavoniju, Baranju i Zapadni Srem. Ono je osnovano 7. januara 1991. u Šidskim Banovcima. Vijeće je 26. februara 1991. usvojilo “Deklaraciju o suvere-

- 1 Ujedinjene nacije. Sudski spisi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, (United Nations ICTY Court Records), <http://icr.icty.org>. (dalje: Tribunal).
- 2 Prema popisu iz 1991, Vukovar je imao 44.639 stanovnika: Hrvata 21.065, Srba 14.425 i Jugoslovena 4.355.

noj autonomiji srpskog naroda Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema”, po kojoj srpski narod na tom području ima pravo na samoopredeljenje. Ako Jugoslavija opstane kao savezna država, Srbi će ostvariti autonomiju. U slučaju da se Hrvatska osamostali, Srbi sa tog područja imaju pravo da se priključe Srbiji.³ Na sastanku održanom 17. marta u Šidu, za predsednika Vijeća izabran je Goran Hadžić.⁴ Na sednici održanoj 10. juna u Iloku, Vijeće je raspisalo referendum o budućem položaju srpskog stanovništva u Jugoslaviji.⁵

Referendum je održan 23. juna, a dva dana kasnije, kada je proglašena hrvatska nezavisnost, u Borovu Selu je održana Velika narodna skupština Srba iz Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema. Na osnovu rezultata referenduma, odlučeno je da se ta regija konstituiše kao srpska autonomna oblast, otcepi od Hrvatske i “ostane u zajedničkoj državi sa drugim dijelovima srpskog naroda i drugim jugoslovenskim narodima koji žele da žive u zajedničkoj jugoslovenskoj državi”.⁶

Vukovar je trebalo da bude glavni grad ove oblasti.

Krajem juna jake oklopno-mehanizovane jedinice JNA došle su na istočne hrvatske granice i preuzele kontrolu nad mostovima na Dunavu. Usledio je pokret jedinica JNA prema istočnoj Slavoniji koji je naredio potpukovnik Mirko Broćeta,⁷ komandant kasarne u Zrenjaninu. On je zadatke JNA objasnio na sledeći način: snage “unutrašnjeg neprijatelja”, uz pomoć stranog faktora, već

3 Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990 – 1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005, 107.

4 Goran Hadžić (Pačetin, 7. septembar 1958). Pre rata je radio kao magacioner pogona Vupik u rodnom mestu, a bio je i predsednik Mesne zajednice Pačetin. Od rane mladosti bio je član Saveza komunista Jugoslavije/Hrvatske. Na izborima iz 1990. kao kandidat Saveza komunista – Stranke za demokratske promjene izabran je za odbornika u Skupštini opštine Vukovar. Brzo je, međutim, pristupio Srpskoj demokratskoj stranci i već 10. juna izabran je za predsednika opštinskog odbora SDS u Vukovaru. Bio je član Glavnog odbora u Kninu, kasnije i predsednik regionalnog odbora SDS za Slavoniju, Baranju i Zapadni Srem. U periodu kada je službeni Beograd politički eliminisao Milana Babića, Hadžić je izabran i za predsednika Republike Srpske Krajine na sednici Skupštine RSK koja je održana 25. februara 1992. u Borovu Selu. Tribunal u Hagu je 21. maja 2004. protiv Hadžića podigao optužnicu “za zločine protiv čovečnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja”. Uhapšen 20. jula 2011. na Fruškoj gori. Tokom suđenja je oboleo od tumora mozga. Preminuo je 12. jula 2016. u Urgentnom centru u Novom Sadu.

5 N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990 – 1995.*, 107.

6 *Службени гласник Српске Области*, 19.12.1991, 2. “Одлука о положају српског народа из Славоније, Барање и Западног Срема у југословенској државној заједници”.

7 Broćeta je učestvovao i u ratu u Bosni i Hercegovini, gde je od 1993. bio komandant “Taktičke grupe Drina” Vojske Republike Srpske.

duže vreme izazivaju nacionalističke sukobe “s ciljem da nasilno srušile legitimnu vlast, proteraju komunizam i uspostave separatističko-secesionističku vlast u republikama. Ovakve aktivnosti najintenzivnije su na teritoriji Republike Hrvatske i Slovenije, posebno izražena žarišta nacionalističkih sukoba su Baranja, Slavonija, zapadni Srem i Krajina gde pretilo da svakog momenta dođe do nezapamćenih sukoba i krvoprolića. Za sada JNA, uz velika naprezanja bez upotrebe sile, uz stalno prisustvo na ovim područjima uspešno izvršava zadatke i ne dozvoljava sukobe većih razmera. Pripadnici JNA i članovi njihovih porodica izloženi su velikim pritiscima, omalovažavanjima i provokacijama, a sve sa ciljem da se pripadnici Armije izazovu da primene oružanu silu kako bi se Armija u svetu prikazala kao agresivni faktor koji štiti interese samo jednog naroda. Sve čine da Armiju kao jugoslovensku instituciju omalovaže i diskredituju pred javnim mnjenjem zemlje i u svetu i konačno slome.”⁸

Zbog toga je Bročeta 2. motorizovanom bataljonom naredio da 1. jula krene na marš iz Zrenjanina do Vukovara. Cilj je bio da se “obezbedi neprikosnoveno i bezuslovno izvršavanje zadatka na sprečavanju međunacionalnih sukoba u rejonu Vukovar–Vinkovci. Zadatke izvršavati po četama u naseljenim mestima.”⁹ Hrvatske snage su 4. jula uspele da pod kontrolu stave kompletno

8 Tribunal: Predmet IT-04-75, Goran Hadžić (dalje: Tribunal, Hadžić), dokaz P02097. Zapovest za marš, 1. jul 1991. godine.

9 Isto. – O pokretu 2. motorizovanog bataljona Tribunalu u Hagu iskaz je dao major Aleksandar Filković, komandir 2. mehanizovane čete: “Potpukovnik Bročeta nam usmeno naređuje da budemo maksimalno oprezni kada predemo granicu sa Hrvatskom jer su svi pripadnici hrvatske zajednice ustaše, a ujedno i njihove domaće životinje. Ja sam to naređenje doslovce preneo svojim potčinjenima, kako mi je bilo naređeno. U datom momentu 70% ljudstva je rezervno. Njihovi roditelji i rodbina se okupljaju oko kasarne i ne dozvoljavaju nam da izvršimo pokret. To je bio vid mirnih demonstracija i nije bilo nikakvog nasilja. Među 90% rezervnog sastava bilo je antiratno raspoloženje, bez obzira na nacionalnost, pošto je i rezervni sastav održavao etničku sliku Zrenjanina koji je bio multietnički grad. Intervenirala je milicija ali ne nasiljem, i nije postigla ništa. Iskristili smo noć 30.06 – 01.07.1991, kada se većina roditelja i prijatelja razišla zbog umora, i izvršili pokret” (Tribunal: Hadžić, dokaz P02093.1.) Izjava data u više razgovora vođenih jula 2003. godine. Izjava je vođena kao anonimna, rečeno je da je u pitanju oficir JNA, Hrvat po nacionalnosti, katolik po veroispovesti kome je srpski maternji jezik. Izjava je dosledno zatamnjena na svim mestima na osnovu kojih bi moglo i indirektno da se zaključi ko je dao izjavu. Međutim, na kraju izjave ostala je potvrda prevodioca Vojislave Katić koja je prevodila izjavu na engleski jezik i koja je ostavila podatak ko je u pitanju. Taj deo izjave nije zatamnjen. Filković je bio svedok optužbe na procesu Vojislavu Šešelju.

Borovo Naselje.¹⁰ Onda je usledilo naređenje generala Mladena Bratića¹¹ od 8. jula da 51. i 453. motorizovana brigada i delovi 36. brigade iz sastava Novosadskog (12.) korpusa JNA izvrše “nastupni marš” kroz Slavoniju i Baranju, u dve marševske kolone, “sa ciljem demonstrirati silu i sprečiti angažovanje paravojnih formacija u daljoj eskalaciji međunacionalnih sukoba na prostoru Hrvatske. U slučaju pružanja oružanog otpora u toku marša, energičnim i brzim dejstvima, uz podršku artiljerije i avijacije, razbiti paravojne formacije na pravcima kretanja i što pre stići na marševski cilj, odakle biti u gotovosti za dalja dejstva po posebnom naređenju. Gotovost za pokret u 04,00 časova 09.07. 1991. godine.”¹²

Srpsko nacionalno vijeće za Slavoniju, Baranju i Zapadni Srem formiralo je 14. jula Sekretarijat unutrašnjih poslova za ovu oblast,¹³ a Glavni štab Teritorijalne odbrane formirao je odrede za Osijek, Vinkovce i Vukovar. Goran Hadžić je izjavio da Srbi stvaraju novu državu na teritoriji Hrvatske:

Pošto se Hrvatska otečila, mi nju više ne priznajemo. Ovog trenutka stvaramo našu teritorijalnu odbranu i našu miliciju. SUP će biti u Vukovaru. Trenutno će biti smešten u Borovu Selu dok Vukovar ne oslobodimo. Po srpskim selima biće uspostavljene naše milicijske stanice. Smatram da će se sve to vrlo brzo rešiti vojnim obračunom. Mi se isključivo branimo i zato smo faktički u velikoj prednosti.¹⁴

10 Davor Marijan, *Domovinski rat*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2016, 90.

11 Mladen Bratić (Grabovica, Nevesinje, 6. jun 1933), jedan od najelitnijih generala JNA. Posle završene Vojne akademije službovao je u oklopnim jedinicama u garnizonima u Vrhnci, Mariboru, Subotici, Pazinu, Varaždinu, Beogradu, Pančevu, Prištini i na kraju u Novom Sadu. Bio je i pripadnik odreda JNA u okviru mirovne misije Ujedinjenih nacija. Poginuo je 4. novembra 1991, oko 15,30 sati, na potezu od Bršadina ka Borovu Naselju. O načinu njegovog stradanja bilo je malo pouzdanih informacija. SSNO je 5. novembra saopštio da je Bratić poginuo “među svojim borcima u prvoj borbenoj liniji, od ustaškog projektila na izvršenju borbenog zadatka” i da je bio “sposoban i neustrašiv i izuzetno omiljen komandant” (Tribunal: Mrkšić, dokaz 00755). Posle Bratića komandant Novosadskog korpusa bio je general Andrija Biorčević.

12 Tribunal: Hadžić, dokaz P01687.

13 Za ministra je postavljen Borislav Bogunović (Vukovar, 25. mart 1950).

14 Navedeno prema: *Политика*, 16. јул 1991, 5. – Srpsko nacionalno vijeće je 23. jula transformisano u Vladu SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema. Za vršioca dužnosti predsednika vlade imenovan je Goran Hadžić. Prema izjavi Borislava Bogunovića istražiteljima Tribunala, tokom 2. maja, za vreme sukoba u Borovu Selu, u Novom Sadu i Beogradu vođeni su prvi razgovori o formiranju vlade. Goran Hadžić je u Beogradu o tome razgovarao sa Miloševićem i Draguti-

Istovremeno se komplikovala situacija u Vukovaru. Rade Popović, direktor Medicinskog centra, smenjen je 18. jula, aktom Andrije Hebranga, ministra zdravstva. Obrazloženje je bilo da Popović nije dao otkaz radnicima (očigledno srpske nacionalnosti) koji su neopravdano izostali s posla u periodu dužem od pet uzastopnih dana posle poznatih događaja od 2. maja u Borovu Selu. Umešto deljenja otkaza, “ravnatelj je predložio Radničkom savjetu da donese nezakonitu odluku po kojoj će se radnicima koji su izostali s posla u periodu od 2. do 10. svibnja ovaj izostanak smatrati godišnjim odmorima, a radnicima čiji je izostanak trajao od 2. svibnja do 1. lipnja priznat će se kao neplaćeni dopust”.¹⁵

Hebrang je naložio i da Radnički savet poništi svoju odluku od 21. juna, a Popović je, pre napuštanja funkcije, bio dužan “donijeti rješenje o prestanku radnog odnosa bez pristanka radnika”.¹⁶ Za upravnicu bolnice u Vukovaru 25. jula je postavljena Vesna Bosanac, pedijatar po struci.¹⁷ Potom je Branko Babac, ministar pravosuđa i uprave, 23. jula raspustio vukovarsku skupštinu. Odbornicima je prestao mandat, razrešen je gradonačelnik Slavko Dokmanović i svi članovi Izvršnog vijeća, “pa im istim danom prestaje radni odnos”.¹⁸ Obrazloženje za ovu odluku nije saopšteno, a istovremeno je, posebnim rešenjem ministra, za poverenika hrvatske vlade u Vukovaru imenovan Marin Vidić.¹⁹

nom Zelenovićem, predsjednikom Vlade Srbije (Tribunal: Hadžić, dokaz P03204. Informativni razgovor vođen 4. septembra 2012). Bogunović je bio svedok Tužilaštva u procesu “Stanišić-Simatović”, a u vreme davanja ove izjave u Srbiji je izdržavao kaznu od 32 godine zatvora zbog ubistva nevenčane supruge izvršenog 22. juna 2011. godine. Na zasjedanju Velike narodne skupštine održanom 25. septembra u Belom Manastiru, proglašen je Ustavni zakon Srpske oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem kojim je ona definisana kao samostalna federativna jedinica koja ostaje u Jugoslaviji. Tada je dovršeno i konstituisanje vlade Oblasti, a za predsednika je postavljen Goran Hadžić (N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*, 108).

15 Tribunal: Predmet IT-02-54, Slobodan Milošević (dalje: Tribunal: Milošević), dokaz D96.

16 Isto.

17 Tribunal: Hadžić, dokaz P01677.1645.B.

18 Slavko Dokmanović (Trpinja, 14. decembar 1949), gradonačelnik Vukovara od 29. maja 1990. godine. Kasnije je bio ministar poljoprivrede u Vladi SAO SBZS, pa predsednik Sremsko-baranjske oblasti (do 1996). Pred Haškim tribunalom optužen je za “zločine protiv čovečnosti”, odnosno zbog uloge u masakru na Ovčari. Prva optužnica podignuta je 26. marta 1996. godine. Uhapšen je 27. juna 1997. od strane policije Prelazne uprave Ujedinjenih nacija za Istočnu Slavoniju, Baranju i Zapadni Srem (The United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium – UNTAES) koja je osnovana Rezolucijom 1037 Saveta bezbednosti UN od 15. januara 1996. godine. Suđenje protiv Dokmanovića počelo je 19. januara 1998, a 29. juna iste godine izvršio je samoubistvo vešanjem u pritvorskoj jedinici Tribunala.

19 *Narodne novine*. Službeni list Republike Hrvatske, 24. srpnja 1991, 1015–1016. – O stanju u

Početak avgusta na područje istočne Slavonije i Srema uvedene su veće snage mehanizovanih brigada JNA iz Pančeva i Sremske Mitrovice. Jedna brigada došla je pred Osijek i Vukovar, a druga je stacionirana na pravcu Šid-Vinkovci. Srpske vođe najavile su borbu za oslobađanje svih mesta u istočnoj Slavoniji. Borivoje Milinković, ministar za kulturu i vere u Vladi SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema: "Oslobodićemo sve do Virovitice, Osijeka i sva sela u okolini Vukovara. Vukovar će tada sam pasti, što znači da nećemo uludo proliвати krv. Sada nam je važno da imamo slobodu. [...] Svima je jasno da se srpski narod nije digao uzalud. Digli smo se protiv proustaške vlasti, protiv ustaša koji tu vlast vode i sprovode. [...] Vukovaru sledi kompletna izolacija."²⁰

Prvi sukobi JNA i hrvatskih snaga oko Vukovara počeli su 24. avgusta; JNA je koristila avione, tenkove, oklopna vozila i ratne brodove s Dunava. Hrvatske snage blokirale su garnizon JNA u kome se nalazio inženjerijski bataljon iz sastava 12. proleterske mehanizovane brigade. Zapovednik hrvatskih snaga bio je bivši vazduhoplovni potpukovnik JNA Mile Dedaković. Počela je prva faza bitke za Vukovar u kojoj se JNA suočila s neočekivano jakim otporom hrvatskih snaga.²¹

Prema iskazu generala Aleksandra Vasiljevića²² Vojnom sudu u Beogradu, od 18. januara 1999, angažovanje dodatnih snaga ka Vukovaru naredeno je zbog deblokade kasarne JNA:

Dana 14. septembra na sastanak SSNO unet je telegram koji je izveštavao o blokadi kasarne u Vukovaru već 20 dana, da su istrošili rezerve hrane i vode, da je više vojnika koji su poginuli a ne mogu da se sahrane. General [Veljko] Kadijević

Vukovaru u ovom periodu videti: Коста Николић, *Југославија, последњи дани 1989 – 1992*. Књига прва: *Сви Срби у једној држави*, Службени гласник, Београд, 2019, 434–438.

20 Navedeno prema: *Borba*, 7. avgust 1991, 3.

21 Opširnije videti: Davor Marijan, *Bitka za Vukovar*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb – Slavonski Brod, 2004, 108–119.

22 Aleksandar Vasiljević (8. jul 1938). Završio je Vojnu akademiju kopnene vojske JNA u Beogradu (1961). U sistem bezbednosti JNA primljen je 1965, školovanje je nastavio u Pančevu, a potom je završio i Školu nacionalne odbrane. Posle toga je, u činu majora, postavljen na službu u Sarajevo gde je bio načelnik bezbednosti Sarajevske vojne oblasti. Od 1986. do 1988. bio je načelnik Kontraobaveštajnog odeljenja u okviru Uprave bezbednosti SSNO. U čin generala unapređen je 22. decembra 1990, a za načelnika Uprave bezbednosti postavljen je 16. juna 1991. godine.

je naredio admiralu Brovetu²³ da zamoli Henrija Vejnandsa²⁴ da prenese poruku Franji Tuđmanu o ultimatumu da se kasarna u Vukovaru deblokira odmah ili će on biti odgovoran za rat velikih razmera. Vejnands je zamolio Generalštab da bude strpljiv u naredna 24 sata, ali Hrvatska je odbila da se povinuje zahtevu i umesto toga je uhapsila nekoliko oficira JNA u Zagrebu. Tuđman je insistirao da se Hrvatska brani u Vukovaru i da ona ne napada nikoga. Sledećeg dana, 15. septembra, veće jedinice JNA su bile u pokretu i izdata je naredba da se kasarna deblokira. To je kada je opšti napad na Vukovar počeo.²⁵

Kasarna u Vukovaru deblokirana je tokom 14. i 15. septembra. JNA je izmila do Proleterske i Radničke ulice i povezala se sa snagama srpskih teritorijalaca u naselju Petrova Gora. Narednih dana vođene su manje borbe u kojima hrvatske snage nisu uspele da pod svoju kontrolu vrata Sajmište, gde je bila smeštena kasarna.²⁶ Odgovarajući na pitanje zašto su borbe nastavljene, general Života Panić²⁷ je 2001. izjavio:

Ona je bila deblokirana, ali su stalno trajala dejstva prema kasarni. Ako smo mi deblokirali kasarnu, ne znači da smo bili potpuno mirni. Napadi na kasarnu i na pripadnike JNA bili su stalni i zato smo morali da odradimo taj posao. Ili da njih izbacimo sa prostora Vukovara ili da se na neki način sklone, da vojska ne trpi nikakve gubitke.²⁸

- 23 Stanislav (Stane) Brovet (1930 – 2007), vojni obaveštajac, slovenački oficir najvišeg ranga u JNA, zamenik generala Kadijevića.
- 24 Holandski diplomata Henri Vejnands (Henry Wijnaendts), koordinator Mirovne konferencije o Jugoslaviji, kasnije i šef Posmatračke misije Evropske zajednice u Hrvatskoj. Napisao je memoare: *U žrvnju. Jugoslovenska hronika : jul 1991 – avgust 1992*, Samizdat B92, Beograd, 1996.
- 25 Tribunal: Hadžić, dokaz P02913.1.
- 26 D. Marijan, *Domovinski rat*, 91.
- 27 Života Panić (3. novembar 1933 – 19. novembar 2003). Završio je najviše vojne škole u JNA. Obavljao je brojne dužnosti u oklopno-mehanizovanim jedinicama: bio je komandant bataljona i puka, komandant divizije, načelnik štaba i komandant korpusa, načelnik štaba armije. Tokom 1991. bio je komandant 1. vojne oblasti. Ona je bila sastavljena od Sarajevskog (4.), Banjalučkog (5.), Novosadskog (12.), Tuzlanskog (17.), Kragujevačkog (24.) i Užičkog (37.) korpusa. U svom sastavu još je imala Komandu odbrane grada Beograda, Rečnu ratnu flotilu, 1. proleterku gardijsku mehanizovanu diviziju, 4. motorizovanu i 22. pešadijsku diviziju.
- 28 “Vukovarska apokalipsa”, *Vreme*, 25. oktobar 2001.

Nastavak “operacije Vukovar” obeležen je i snažnim previranjem u armijskom vrhu jer se položaj JNA u Hrvatskoj pogoršavao iz dana u dan. Nedefinisani ratni ciljevi, haotično stanje u komandnim strukturama i hronični problemi sa rezervistima iz Srbije obeležili su poslednje dane istorije JNA. Zbog toga su generali Kadijević i Blagoje Adžić, načelnik Generalštaba oružanih snaga SFRJ, 28. septembra zatražili novi sastanak sa državnim vrhom Srbije i Crne Gore. Na sastanku su bili Borisav Jović, Milošević, crnogorski predsednik Momir Bulatović i Branko Kostić, član Predsedništva SFRJ iz Crne Gore. Prema Jovićevim navodima, Kadijević je govorio o “organizovanom radu na razbijanju vojske”, koji je vodila srpska opozicija jer je tražila da se Vrhovna komanda i vojska očiste od “izdajnika”. Direktno je rekao da su u “poslednja tri dana” u Gardijskoj brigadi, Ratnom vazduhoplovstvu i na VMA ispoljene “agresivne i pučističke” namere prema rukovodstvu JNA (“traže se ljudi koji će sve očistiti, srušiti, pobiti”). Otvoreno je rekao da sumnja na Mihalja Kertes²⁹ kao organizatora antiarmijske kampanje; rekao je i da se u Srbiji traži da vojska donese pobedu “a da niko neće da se bori” pa je pitao zašto Milošević “nikada nije javno istupio u korist vojske i mobilizacije”.³⁰

Kadijević je govorio i o brojnim psihološkim traumama i problemima oficira i generala iz mešovitih porodica i brakova; nagovestio je da je spreman i da podnese ostavku. Izneo je podatke o bekstvu srpskih rezervista s mnogih frontova: Valjevci su otišli sa granice Crne Gore i Hercegovine, Kragujevčani i Vojvođani iz Slavonije; iz Lozničke brigade koja je bila na Baniji otišlo je 400 rezervista. Jović i Milošević su tražili hitne kadrovske promene; Kadijević je ljutito odgovorio da to traže i pučisti: “Slobodan pokušava da izbegne konfrontacije. Razgovaramo o konsolidaciji u redovima JNA, kadrovskim promenama. Međutim, jasno je da vojska pokušava da na nas prenese odgovornost za sopstvene greške i poraze”.³¹

General Adžić je govorio o stanju jedinica: jedna elitna jedinica Gardijske divizije doživela je rasulo – ostala je bez vojske odlaskom regruta posle odsluženja vojnog roka, a popuna rezervistima nije uspela; 2. mehanizovana brigada (Valjevci) kompletno je pobjegla. To su “ortodokсни srpski nacionalisti”; sada u Šidu stoji kompletna tehnika bez vojske. Reкао je i da je stanje vojske u

29 Mihalj Kertes “Braca”, jedan od najbližih saradnika Slobodana Miloševića.

30 Борисав Јовић, *Последњи дани СФРЈ. Изводи из дневника*, Политика, Београд, 1995, 388–389.

31 Isto, 390.

Krajini bilo na ivici anarhije: “Nema ih na bojištu, u Lici se slabo bore. Gde su Srbi – Slavonci? Zar misle da će drugi da im brane zemlju.”³²

Samo dan kasnije usledio je pokušaj smene generala Kadijevića. U tome su učestvovali i delovi Gardijske motorizovane brigade.³³ General Vasiljević je 12. februara 2003. na suđenju Slobodanu Miloševiću svedočio: “Zgradu su blokirali specijalni policijski sastavi. Ja sam, kada se to dogodilo, bio na terenu i pozvan sam da se vratim. A kad sam stigao, to je već bila faza u kojoj je general Kadijević bio izolovan u svojoj kancelariji, a pukovnik Mrkšić Mile i tada još pukovnik Vuk Obradović³⁴ bili su u kabinetu kod generala Blagoja Adžića i ubedivali ga da prihvati funkciju saveznog sekretara za narodnu odbranu. Nije uspelo zbog toga što je prvo general Adžić rekao da on u tim njihovim prljavim poslovima neće da učestvuje, ‘a ako hoćete možete hapsiti i mene’. I drugi element je bio to što sam ja razgovarao sa pripadnicima vojne policije i ubedio ih da je to nerazuman potez tako da su se povukli i na tome se završilo.”³⁵

Nepoverenje prema Kadijeviću otvoreno je izneo i pukovnik Mile Mrkšić,³⁶ komandant Gardijske brigade. U izveštaju Upravi bezbednosti SSNO po

32 *Isto*.

33 U sistemu JNA Gardijska brigada je bila neka vrsta lične zaštite političkog rukovodstva. Ona je nastavljala tradicije Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba partizanske vojske iz Drugog svetskog rata (formiran 4. novembra 1942. u Bosanskom Petrovcu kao lično obezbeđenje Štaba; taj datum Brigada je svečano obeležavala svake godine) i u revolucionarnoj mitologiji imala je veoma zapaženo mesto kao “čuvar bratstva i jedinstva” sve do početka rata u Jugoslaviji. Gardijska brigada bila je opremljena najmodernijim naoružanjem, sa dva motorizovana bataljona, dva bataljona vojne policije, uključujući i jednu anti-terorističku četvu (redovne pešadijske ili motorizovane brigade imale su po jednu četvu vojne policije), jednim oklopnim bataljonom (sastavljenim od oklopnih vozila M86 i tenkova M84) i bataljonom za obezbeđenje. Bila je direktno potčinjena generalu Veljku Kadijeviću preko načelnika njegovog kabineta.

34 Vuk Obradović (11. april 1947 – 13. februar 2008). Završio je gimnaziju u Prokuplju, Vojnu akademiju kopnene vojske, Visoku vojnopolitičku školu i Komandnoštabnu školu operatike u Beogradu. Bio je najmlađi doktor vojnopolitičkih nauka u JNA, najmlađi general sa četiri vanredna unapređenja. Kao mlad kapetan i zamenik komandanta kasarne u Požarevcu, na sudu je svedočio protiv poznatog jugoslovenskog filmskog reditelja Lazara Stojanovića zbog njegovog filma “Plastični Isus”. Tokom 1990. bio je portparol Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, a 1991. načelnik uprave za moralno vaspitanje SSNO, načelnik kabineta generala Kadijevića i portparol Generalštaba Oružanih snaga SFRJ. Podneo je ostavku 19. maja 1992. godine.

35 Fond za humanitarno pravo, “Transkripti sa suđenja pred MKSJ”, 322, http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/_Milosevic.html.

36 Mile Mrkšić (1. maj 1947, Kozarac, Vrginmost). Vojnu akademiju Kopnene vojske završio je 1.

okončanju bitke za Vukovar, major Veselin Šljivančanin,³⁷ načelnik bezbednosti u Gardijskoj brigadi pisao je da su pre pokreta ka istočnoj Slavoniji postojale ideje o puču. Čim je Gardijska brigada dobila borbene zadatke, Mrkšić je počeo da se koleba, govorio je da prvo treba smeniti “izdajnike u vojnom vrhu”, pre svega generala Kadrijevića, pa tek onda krenuti u izvršenje zadataka: “Podržavali su ga major Branislav Kavalić, komandant 1. bataljona vojne policije, kapetan Marić i poručnik [Muris] Zjajo, starešine iz sastava 1. voda čete vojne policije za protivteroristička dejstva. Zbog već poznatih događaja, odlazak jedinice na izvršenje borbenog zadatka odložen je za jedan dan. GMTBR je marš izvela noću između 29. i 30. septembra.”³⁸

Slično je Šljivančanin naknadno pisao i u svojim memoarima: Mrkšić je, odmah po dobijanju naređenja da se krene prema Vukovaru, rekao da on neće moći da vodi jedinicu prema dobijenim naređenjima i da nije spreman da ide na izvršenje zadatka u takvim uslovima. Govorio je da je Vukovar “jedan veliki pakao”, da do sada niko nije mogao da ga osvoji, da je u Beogradu opozicija ojačala i da radi protiv vojske, da će zauzeti kasarne, “a mi nećemo imati gde da se vratimo”. Gardijska brigada je gurnuta u vatru “u kojoj ćemo svi izgubiti živote i nema nam povratka”; prvo treba “raščistiti sa izdajnicima”, kad se to sredi, “onda ćemo videti da li krećemo na borbeni zadatak; osim toga, ko

septembra 1968. godine. Vojnu karijeru počeo je upravo u Gardijskoj brigadi. Kasnije je završio i Komandnoštabnu akademiju kopnene vojske (1979) i Komandnoštabnu školu operatike (1987). U čin pukovnika unapređen 22. decembra 1989. godine. Za komandanta Gardijske brigade postavljen je 7. septembra 1990 (Tribunal: Predmet IT-95-13/1, Mrkšić i drugi [dalje: Tribunal: Mrkšić], dokaz 00591. Personalni list Mileta Mrkšića).

37 Veselin Šljivančanin (15. jun 1953, Palež, Žabljak, Crna Gora), šef grupe za obezbeđenje generala Veljka Kadrijevića na čiji predlog je 12. avgusta 1991. i postavljen za načelnika bezbednosti Gardijske brigade. Šljivančanin je tokom svoje karijere u Gardijskoj brigadi bio na različitim dužnostima. Vanredno je 26. novembra 1991. unapređen u čin potpukovnika. Od 2. septembra 1992. bio je načelnik Štaba i zamenik komandanta Gardijske brigade (Tribunal: Mrkšić, dokaz 00592. Personalni list Veselina Šljivančanina).

38 Tribunal: Predmet IT-03-69, Jovica Stanišić i Franko Simatović, (dalje: Tribunal: Stanišić, Simatović), dokaz P01045. Izveštaj Veselina Šljivančanina Upravi bezbednosti SSNO od 10. decembra 1991. – U Ratnom dnevniku 1. bataljona Gardijske brigade pod datumom 29. septembar stoji: “Po naređenju komandanta brigade, obustavljene su aktivnosti predviđene za početak marša. Jedinice su nastavile normalan život i rad u kasarni. Ponovljeni zadaci za pripremu i izvršenje marša. Jedinice preduzele mere za pripremu marša bataljona. 30. septembar: Bataljon je otpočeo marš ka cilju u Dubravama [šuma Dubrava, tzv. Mala Dubrava, površine 237 hektara, četiri kilometra jugoistočno od Vukovara]. Na zadatak je krenulo 428 vojnika i starešina. Na marševski cilj bataljon je stigao bez gubitaka” (Tribunal: Mrkšić, dokaz 00807).

bi čuvao Beograd”?³⁹ Šljivančanin je onda otišao kod Vuka Obradovića gde je, iznenađujuće, zatekao Mrkšića, a Obradović je, na još veće iznenađenje, odlazio kod Adžića i predlagao mu da on zameni Kadijevića. Ubrzo je stigao i general Vasiljević, pa su svi, osim Šljivančanina, otišli na sastanak kod generala Kadijevića. Zbog toga je pohod na Vukovar pomeran za 24 sata.⁴⁰

General Vasiljević je 1992. o tome svedočio sledećim rečima: “Reagovali su veoma emotivno. Pitali su šta se krije iza toga što njih šalju u rat i koji je cilj takve odluke. Hoće li se oni žrtvovati da se zauzme Vukovar a potom, kao što je dotle dosta puta rađeno, da se preda neprijatelju? Ko će zbrinuti njihove porodice ako izginu? Šta će biti sa onima koji ostanu invalidi? Zašto ginuti za Vukovar kada su drugi prostori ostavljeni bez ispaljenog hica? Zašto brigada nije angažovana još u Sloveniji kada su vojnike ubijali kao glinene golubove? Najzad, zašto oni da idu u rat kada u SSNO-u ima generala koji žive u mirnodopskim uslovima, preokupirani isključivo ličnim problemima. Prvo što mi je palo na pamet kako bih smirio strasti, jeste da je kasarna u Vukovaru blokirana i da su oni obavezni da iz nje izvuku svoje drugove. Nekako su se smirili. Među njima je bio i pukovnik Mrkšić. Pukovnika Vuka Obradovića nisam video. On je brzo nestao, kao što je i došao. Pobunjenici su ušli u svoja vozila i otišli put Topčidera. Dan, dva ili tri kasnije otišli su na vukovarski front.”⁴¹

Naređenjem generala Adžića od 29. septembra Gardijska brigada je, bez bataljona za obezbeđenje, stavljena (počevši od 16,00 sati), pod komandu 1. vojne oblasti. Na prvu liniju fronta došla je 30. septembra u 11,00 sati. Mrkšić je iz Negoslavaca poslao telegram Vuku Obradoviću: “Uspostavili smo kontakt sa jedinicama u dodiru. Gmtbr po naređenju komande 1. VO prepotčinjena je 12. k[orpusu] za izvršavanje planiranog zadatka. U dosadašnjim dejstvima imali smo tri povredena vojnika.”⁴²

Prvo borbeno naređenje za napad na Vukovar Mrkšić je potpisao 1. oktobra. Očekivao je da se Vukovar zauzme odmah.⁴³ Mrkšić je 8. oktobra preuzeo i komandu nad Operativnom grupom JUG. On je u tu formaciju uveo i odrede srpske Teritorijalne odbrane Vukovara koji će takode obeležiti ratnu scenu

39 Веселин Шљиванчанин, *Сине, буди човек*, Службени гласник, Београд, 2015, 86–87.

40 *Isto*, 89.

41 “Све тајне КОС-а. Сведочење генерал-мајора Александра Васиљевића”, *НИИ*, 24. јул 1992, 53.

42 Tribunal: Hadžić, dokaz P03036.

43 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00405.

Vukovara: “Petrova Gora”, pod komandom Stanka Vujanovića (jurišna grupa 1), “Leva Supoderica”, (odred je osnovala Srpska radikalna stranka u Šidu, komandant je bio Milan Lančuzanin zvani “Kameni”; nazivi ovih odreda odnose se na lokalna vukovarska naselja) i “Vukovar” pod komandom Miroljuba Vujovića (jurišna grupa 3). Borbe su se rasplamsale, a ratni reporter *Borbe* je pisao da je Vukovar grad “iznemogao od mržnje”.⁴⁴

/ Vukovar – dan posle

Vukovar je pod kontrolu JNA i srpskih paravojnih formacija stavljen tokom 18. novembra 1991. godine.⁴⁵ Goran Hadžić je 19. novembra najavio podizanje “novog, lepog grada”. Dobrosav Bjeletić, v.d. generalnog direktora Televizije Beograd, u Erdutu je izjavio da oslobađanje Vukovara “predstavlja veliku pobedu srpskog naroda na ovom prostoru”.⁴⁶

Beogradska *Politika* je u broju od 20. novembra, za koji je na prvoj strani rečeno da je štampan u neverovatnom tiražu od milion primeraka, opširno pisala o tome da je Vukovar “konačno slobodan”.

O stanju u Vukovaru Tribunalu je svedočio Arnot van Linden⁴⁷ iz britanske televizijske kompanije British Sky Broadcasting:

44 *Borba*, 8. oktobar, 5.

45 Različiti su podaci o ukupnim gubicima u vukovarskoj operaciji. General Momčilo Perišić, tada na funkciji načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije, saopštio je 6. juna 1996. podatak o 1.105 poginulih pripadnika JNA, TO i dobrovoljačkih jedinica; 335 žrtava nije identifikovano (Tribunal: Milošević, dokaz P667.54.1. Stenografske beleške sa 54. sednice Vrhovnog saveta odbrane Savezne Republike Jugoslavije). General Panić je 2001. izjavio da su poginula 1.503 vojnika JNA, “a koliko je ranjenih, taj podatak nemam” (“Vukovarska apokalipsa”, *Vreme*, 25. oktobar 2001). Prema podacima iz 2006, na hrvatskoj strani u Vukovaru je poginulo 1.739 osoba od kojih je za 632 utvrđen status pripadnika hrvatskih oružanih snaga i policije, 97 pripadnika Civilne zaštite i 458 civila. Nestale su 332 osobe od kojih 178 pripadnika hrvatskih oružanih snaga i policije (D. Marijan, *Domovinski rat*, 95).

46 *Borba*, 20. novembar 1991, 4.

47 Arnot van Linden (Aernout Baron van Lynden, London, 31. decembar 1954). Dve i po godine bio je na službi u holandskom pomorskom korpusu (Royal Netherlands Marine Corps) kao rezervni potporučnik. Potom je kao ratni dopisnik za brojne zapadne medije 23 godine izveštavao o ratu u Libanonu, sukobu Irana i Iraka, sovjetskoj okupaciji Avganistana i događajima u Rumuniji 1989. godine. Neposredno pre dolaska u Jugoslaviju, izveštavao je o “prvom Zalivskom ratu”. Za Sky News je radio od 1988. godine. Tokom 1991. pa do proleća sledeće godine program ove televizije emitovan je na 3. kanalu Televizije Beograd.

Ja i moj producent smo se 19. novembra veoma rano odvezli u grad. Sećam se da sam video park u kome je sve drveće bilo spaljeno artiljerijskom vatrom. Na ulicama se video jedan broj leševa. Videli smo podzemne podrumne gde su se krili Hrvati. U samom centru, naišli smo na šešeljevce koji su plesali i pili, potpuno nedisciplinovani i van kontrole. Predstavnici Tužilaštva su mi pokazali video snimak. On prikazuje srpske oružane snage, uključujući osobe koje sebe opisuju kao četnici ili šešeljevci, kako idu kroz Vukovar pevajući pesme o klanju Hrvata. Prepoznajem da je to izveštaj Martina Bela iz BBC-a. [...] Videli smo ogromnu masu ljudi koji su odlazili, svi su bili civili. Čuvali su ih pripadnici JNA, štiteći ih od zlostavljanja od srpskih paravojnih jedinica. Jedan od razloga što smo bili tamo je i to što smo strahovali od mogućeg masakra posle pada Vukovara. Kao ratni izveštač možete da se potrudite što je više moguće da budete svedok takvih događanja i da ih sprečite. [...] U popodnevnim satima smo našli bolnicu. Bila je u izuzetno lošem stanju. Bila je teško granatirana i pretrpela je nekoliko direktnih pogodaka. JNA nije mogla da ne zna da otvara vatru na bolnicu. JNA je bila savezna vojska i morala je da poseduje saznanja i resurse u vezi sa saznanjima svih lokacijama svih građevina u Vukovaru. Svi viši spratovi su bili evakuisani, a ranjenici su bili okupljeni u podrumu. Posvuda se osećao vonj smrti. Ustanovili smo da oni koji su radili u bolnici nisu imali vremena da sahrane tela. Ljudi u bolnici su prošli kroz ogromnu agoniju i imali su duboke mentalne ožiljke.⁴⁸

Vukovar je 19. novembra posetio američki diplomata Sajrus Vens (Cyrus Vance, 1917 — 2002), državni sekretar za spoljne poslove SAD u vreme administracije predsednika Džimija Kartera (Jimmy Carter). On je tada bio lični izaslanik za Jugoslaviju Peresa de Kueljara (Javier Pérez de Cuéllar Guerra), generalnog sekretara Ujedinjenih nacija. Tvorac je poznatog plana kojim je okončan rat u

48 Tribunal: Hadžić, dokaz P02333.B. Zbirna izjava Tribunalu nastala u razgovorima vođenim 17, 18, 22. i 24. maja 2013. godine.

Hrvatskoj. Posetu je organizovao pukovnik JNA Petar Stojić.⁴⁹ Delegacija je iz Šida krenula u oklopnim transporterima, zbog bezbednosti kako je objašnjeno iz JNA. Prema izvorima JNA, Vens se najviše interesovao za ulogu JNA u građanskom ratu, kao i o njenom nacionalnom sastavu: "Gospodin Vens je želeo da poseti i bolnicu u Vukovaru, ali mu je na argumentovan način objašnjeno da je to u kratkom roku nemoguće organizovati iz bezbednosnih razloga."⁵⁰

U izveštaju o "proteklim događajima" Mile Mrkšić je pisao da je Vukovar "očišćen od ustaških snaga" 19. novembra "do 11,00 časova" i da je obezbeđena sigurnost kretanja gradom. Predaja "ustaških snaga" i evakuacija civila iz centralnog dela Vukovara trajali su tokom celog dana, a "u rejonu Vučedola izvučeno je više od 3.000 ljudi". Veća grupa žena, dece i staraca koja je prethodnog dana, sa 16 autobusa preko Šida upućena za Županju, vraćena je nazad od "ustaških vlasti". Osim toga, "prema izjavama jednog vodnika i dvojice vojnika koji su bili u bolnici u Vukovaru, u toj bolnici ima puno osoblja pripadnika HDZ i ustaških snaga koji se na razne načine prikrivaju i maskiraju".⁵¹

U pitanju su vodnik Saša Jović, vojnik Srđan Miljković i dobrovoljac Pavle Stefanović iz Sombora, koji su, prema izveštaju pukovnika Marjana Debeljaka,

49 Petar Stojić (1938). Završio je Vojnu akademiju kopnene vojske (1959), Komandno-štabnu školu (1965) i Školu nacionalne odbrane (1970) koja je bila najviša vojna škola u JNA. Diplomirao je i na Pravnom fakultetu u Splitu (1968). Bio je vojni obaveštajac visokog ranga, u obaveštajnoj upravi bio je zadužen za Aziju i Afriku. Tokom 1973. bio je vojni ataše u Čileu, ali se na toj funkciji zadržao samo mesec dana, jer je Jugoslavija posle svrgavanja predsednika Salvadora Aljendea prekinula diplomatske odnose sa tom državom. Bio je i vojni ataše u Teheranu za vreme iransko-iračkog rata. Tokom 1991. bio je direktno potčinjen generalu Kadrijeviću.

50 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00812. Izveštaj pukovnika Petra Stojića generalu Kadrijeviću od 20. novembra 1991. – Kada je kao svedok odbrane na suđenju Veselinu Šljivančaninu 24. novembra 2006. opisivao ovu posetu, Stojić je izjavio da je Šljivančanin Vensu rekao da se u kratkom vremenu, iz bezbednosnih razloga, ne može organizovati poseta bolnici. Rekao je i da je bolnica bila u zoni odgovornosti Operativne grupe Sever (što nije bilo tačno) i da bi bio rizik da se krene u nešto što je nepoznato: "Onda sam prišao gospodinu Šljivančaninu i ovako tiho ga upitao: da li ipak postoji neka mogućnost? On je samo slegao ramenima i tada sam ja odlučio da pitam gospodina Vensa, pa ako on bude insistirao da se ide u bolnicu, u tom slučaju bih ja nazvao admirala Broveta i tražio za stav. Odluku o tome je mogla da donese samo viša pretpostavljena komanda. Međutim, nije bilo potrebno da zovem admirala Broveta. Ja sam prišao gospodinu Vensu i samo mu rekao da smatram da ne bi trebalo da rizikujemo, i on se složio. I to je bio kraj" ("Transkripti sa suđenja pred MKSJ", 11; <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/vukovarska/Transkripti/2006/svedok-Petar-Stojic>).

51 Tribunal: Hadžić, dokaz P01989.1981. Redovni borbeni izveštaj komandi 1. vojne oblasti i kabinetu SSNO od 19. novembra 1991. godine.

19. novembra “od strane jedinica Gmtbr izvučeni iz bolnice u Vukovaru”. Oni su inače od 2. oktobra vođeni kao “nestali”.⁵²

Mrkšić je izvestio i da su organizovano sprovedene mere za izvlačenje, evakuaciju i transport civilnog stanovništva i zarobljenih pripadnika “ustaških” snaga:

Otkriveno je više pripadnika ustaških formacija među civilima. Imali smo velikih problema sa predajom civila koji su upućeni u Republiku Hrvatsku na rampi na auto putu, pošto ih hrvatske vlasti nisu primale tako da su večernjim časovima vraćene u našu zonu. Prilikom selekcije, transporta i predaje ratnih zarobljenika u svemu se postupalo po Ženevskoj konvenciji o ratnim zarobljenicima.⁵³

U izjavi Tribunalu iz 2002. Arnot van Linden je ove događaje opisao sledećim rečima:

Rekli su nam da će nekoliko stotina hrvatskih boraca i četiri hiljade civila izaći iz grada. Zajedno sa vojskom smo otišli na put izvan Vukovara, gde su se Hrvati predali. Ova grupa Hrvata nije nosila uniforme. To je bila izmešana grupa muškarca, žena i dece. Kada su izlazili, svaki muškarac je predavao svoje oružje, šta god da je imao. Zatim su ih pretresli i odveli su ih do autobusa koje je organizovala JNA. Nije bilo podsmevanja ili vike. Neki od Hrvata su plakali, neki su pokušavali da uspravno drže glavu. Zatražili smo da odemo tamo kud su vodili te ljude, ali nam to nije bilo dozvoljeno. Mi smo pokušali da saznamo gde su ih u stvari vodili, ali niko nije hteo da nam kaže.⁵⁴

O funkcionisanju vojne vlasti u Vukovaru brinula se 80. motorizovana brigada (iz garnizona u Kragujevcu), kojom je komandovao potpukovnik Milorad Vojinović.⁵⁵ Brigada je 22. novembra premeštena u kasarnu u Vukovaru sa zadat-

52 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00734. Izveštaj od 19. novembra 1991. godine.

53 Tribunal: Milošević, dokaz P387.28. Redovni borbeni izveštaj komandi 1. vojne oblasti i Kabinetu SSNO od 20. novembra 1991. godine. – Tokom 20. novembra, u “čišćenju terena od zaostalih ustaških grupacija”, gubici JNA bili su tri poginula (Sladjan Stojadinović, Duško Damnjanović i Dragan Krajić) i 13 ranjenih vojnika (isto).

54 Tribunal: Hadžić, dokaz P02333.B.

55 Milorad Vojinović (1945). Završio je podoficirsku školu, pa Vojnu akademiju kopnene vojske

kom da organizuje funkcionisanje vlasti u mesnim zajednicama, da organizuje stanice policije, reguliše kretanje stanovništva, obezbedi uslove za oživljavanje sudstva, zdravstva, privrede i da spreči pljačku i kriminal.⁵⁶

General Andrija Biorčević naredio je 22. novembra da se sve grupe i sastavi koje nisu pod komandom JNA hitno razoružaju, udalje ili stave pod komandu jedinica:

Raspoložemo podacima da pojedine starešine daju sebi za pravo da na licu mesta presuđuju zarobljenim licima, što je nedopustivo. Komandanti jedinica će hitno preduzeti mere na sprečavanju opijanja, neovlašćene upotrebe vozila, samovoljnih udaljenja i sličnih pojava koje slabe moral i borbenu gotovost jedinica.⁵⁷

SSNO je 25. novembra svim vojnim komandama dostavio Uputstvo o vršenju civilnih poslova u kriznim područjima:

U toku je organizacija vojnih organa za civilne poslove na kriznim područjima, koji će biti neposredni stručni izvršioци zadataka iz ovog uputstva. Uputstvo je instruktivnog karaktera, pa je potrebno da se u praksi provodi u skladu sa stvarnim okolnostima na terenu, imajući pri tome u vidu osnovni zadatak koji se ogleda u zaštiti građana i imovine i pomoć u funkcionisanju ili formiranju civilne vlasti.⁵⁸

Prema izveštaju potpukovnika Vojinovića od 29. novembra, najveći problem bio je povratak vojnika sa fronta:

Jedino pitanje na koje vojnici traže odgovor jeste da li će i kada biti smena jedinica. Vojnici izjavljuju da moraju biti zamjenjeni nakon 45 dana kako im je obećano, bez obzira što je naređeno od strane komandanta 1. vojne oblasti da se ukida smena jedinica nakon 45 dana. [...] Vojnici izjavljuju da nije

(1969) i Vojno-štabsku akademiju (1982). Za vreme rata u Sloveniji bio je komandant 11. partizanske brigade, a komandu nad 80. mtbr preuzeo je septembra 1991. godine. Brigada je na vukovarski front došla u periodu od 29. oktobra do 7. novembra i bila je pod komandom Operativne grupe Jug. Penzionisan je 2001, a maja 2006. bio je svedok optužbe na procesu Miletu Mrkšiću pred haškim Tribunalom. Tri godine kasnije bio je i svedok optužbe na suđenju Vojislavu Šešelju.

56 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00444.

57 Tribunal: Hadžić, dokaz P01692.

58 Tribunal: Hadžić, dokaz P02943. Naređenje generala Milana Pujica.

proglašeno ratno stanje i da je pravedno da svaki vojni obveznik oseti ratnu situaciju. Vojnici su upoznati sa sankcijama koje se preduzimaju prema dezerterima, ali se toga ne plaše.⁵⁹

Promena etničkog sastava stanovništva bila je jedna od posledica ratnih dejstava. Goran Hadžić je još 20. septembra, na konferenciji za štampu u Beogradu, izjavio da je pitanje zapadnih granica srpske Oblasti i dalje otvoreno. Rekao je i da će Hrvati imati potpuno ista prava kao i Srbi, ali ne svi: "Hrvatima koje je Pavelić kolonizirao u našim oblastima za vrijeme rata, iz Hercegovine, Imotske krajine i Zagorja uručićemo povratnu kartu."⁶⁰

Prve procene bile su da je sa teritorija zahvaćenih ratom izbeglo oko 35.000 Hrvata, od toga oko 15.000 iz Baranje. U njihove domove i na njihova imanja intenzivno je naseljavano srpsko stanovništvo koje je proterano iz zapadne Slavonije:

Baranjom sada luta na hiljade srpskih izbeglica, ponajviše njih iz Bilogore, ali i iz Vukovara i drugih sela razrušenih u Hrvatskoj. Svi oni samo sa kesama u ovom tmurnom vremenu, po kiši i blatu, izbegli sa svojih ognjišta, traže novi dom, a jedini cilj do sada im je bio spasiti glavu. Kada autobus dođe u jedno do 42 baranjska sela, iz njega izlazi na desetine novih lica i to polako, zaplašeno. Svi čute, gledaju u prazno, dok ne stigne neko iz mesnog štaba da ih povede do kancelarije u kojoj će im saopštiti u čiju će kuću biti smešteni. I tako svakodnevno.⁶¹

Povratak Hrvata nije bio moguć. Mile Bekić, komandant Štaba Civilne zaštite u Belom Manastiru tako kaže: "Većina Hrvata koji su izbegli ogrešili su se o ovaj narod, pa se verovatno više nikada neće vratiti na ove prostore. Uostalom, oni ovde sada zajedno sa Srbima više i nemaju mesta. Ovde više ne može biti zajedničkog života."⁶² Neimenovani pripadnik srpskih vlasti u Baranji: "Ako se ogrešio ili učestvovao u borbama na suprotnoj strani samo jedan član porodice,

59 Tribunal: Hadžić, dokaz 00437. – U drugom izveštaju od 29. novembra, Vojinović je pisao da se povremeno hapse lica koja su tesno saradivala sa "ustaškim vlastima", da je u 2. četi prisutno "erozivno stanje" po pitanju morala jer je 19 vojnika tokom noći napustilo položaje (Tribunal: Hadžić, dokaz 00438).

60 *Политика*, 21. септембар 1991, 12.

61 *Borba*, 2. decembar 1991, 7.

62 *Isto*.

niko ne može ovamo da se vrati.”⁶³ Zahtevi za korišćenjem napuštene imovine (skidanje neobrane letine, napuštena stoka, korišćenje poljoprivrednih mašina i useljavanje u napuštene kuće) dolazili su pred JNA. General Vladimir Stojanović, (1934 — 2003), načelnik štaba 1. vojne oblasti, propisao je 11. decembra sledeći postupak: sve zahteve trebalo je rešavati u saradnji sa predstavnicima lokalnih srpskih civilnih vlasti; vojne komande trebalo je da omoguće da se ubere neskinuta letina, da se za to koriste raspoložive poljoprivredne mašine, a da se za privremeni smeštaj izbeglica koriste napuštene kuće. Strogo je zabranio “vezivanje JNA i njenih pripadnika sa mogućim zloupotrebama”, pa je tražio da se o svim postupcima sačini zapisnik koji treba da sadrži uvod iz koga treba da se vidi na čiji zahtev se imovina ustupa i obrazloženje iz koga treba da se vidi ko je doneo odluku i tačan opis imovine koja se ustupa, kao i ime i prezime zakonskog vlasnika: “Zapisnike tretirati kao materijalna dokumenta i čuvati ih u skladu sa rokovnikom o čuvanju i arhiviranju dokumenata JNA.”⁶⁴

Srpske paravojne formacije činile su zločine i prema Srbima. Tokom 21. decembra, oko ponoći, ubijena su tri pripadnika teritorijalne odbrane Vukovara: “Na prvom je izveden pokušaj klanja, pa je kasnije ubijen iz vatrenog oružja, kao i ostala dvojica. Ubijeni su iz odreda Leva Supoderica. Počinioci ubistva nepoznati. Privedene su dve osumnjičene osobe: Stevanović Miomir, rođen 31.08.1960. u Beogradu i Dačković Dragan, rođen 9.12.1968. u Zrenjaninu, stalno nastanjen u Beogradu.”⁶⁵

Komande jedinica JNA bile su suočene sa problemom naseljavanja srpskih izbeglica iz zapadne Slavonije u napuštene hrvatske stanove i kuće u istočnoj Slavoniji. Komanda 1. proleterske gardijske mehanizovane divizije pisala je 17. decembra da je veliki broj naselja u zoni odgovornosti divizije bio u celini ili pretežno naseljen Hrvatima, da je posle prestanka borbi gotovo celokupno stanovništvo, “izuzev nekoliko staraca i starica” otišlo sa hrvatskim oružanim snagama, a da srpsko stanovništvo, preko mesnih štabova teritorijalne odbrane, vrši pritisak da se i oni “potpuno isele”. Istovremeno, podnesen je veliki broj molbi Srba da se nasele: “Posebno je veliki pritisak na Ilok.”⁶⁶

63 *Isto.*

64 Tribunal: Hadžić, dokaz 03301.

65 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00439. Izveštaj potporučnika Ž. Vasića, “referenta za bezbednost” u 80. brigadi od 22. decembra 1991. godine.

66 Tribunal: Hadžić, dokaz 00369. Pismo general-majora Miće Delića (bivši komandant

Zbog toga je tražen odgovor na sledeća pitanja: kako postupati s meštani-
ma hrvatske nacionalnosti koji su bili lojalni i nisu imali nikoga u hrvatskim
oružanim snagama; kako postupati s meštanima koji su imali sinove i unuke u
hrvatskim oružanim snagama a sami se nisu kompromitovali; kako postupati
s onima koji su izbegli a sada se ilegalno vraćaju; kako garantovati bezbed-
nost bilo kojih od pomenutih kategorija “i dok su naše komande mesta tu, na
teritoriji, a posebno kada jednog dana ove poslove preuzmu mesne civilne
vlasti”?⁶⁷

Odgovor je stigao 23. decembra. General Vladimir Stojanović je pisao da
ta pitanja treba rešavati u “najužoj vezi” sa zahtevima Srba iz drugih krajeva
za useljavanje u napuštene kuće i “maksimalno ih preneti” na civilne organe
vlasti; gde takvi organi ne postoje, treba pribaviti mišljenje poverenika Srpske
oblasti određenog za konkretnu opštinu:

Komande mesta treba da vode računa, bez obzira ko donosi
odluku, a pogotovu ako to čine komande, da se izbeglicama
iz drugih krajeva omogućava useljavanje i privremeno daju
kuće pre svega onih za koje je najsigurnije da se zbog nedela
koja su činili neće vratiti. Na ovaj način izbeći da se vlasnik
napuštene kuće pojavi po njenom izdavanju, a ako se i pojavi,
koliko toliko ima argumenata za opravdanje. Prirodno je i
kroz saradnju treba na organe vlasti uticati da se omogući
povratak lica koja su bila lojalna i koja se lično nisu kompro-
mitovala. Ne sme se dozvoliti bilo kakvo šikaniranje i maltre-
tiranje građana. Postupak vojnih lica prema građanima mora
biti korektan i u duhu zakona, odnosno ovlašćenja. Prema
licima koja narušavaju red i ugrožavaju bezbednost građana
preduzeti odlučne i efikasne mere.⁶⁸

Pritisak na JNA postajao je sve veći, Goran Hadžić je 23. decembra od JNA tra-
žio da dozvoli useljavanje Srba u napuštene hrvatske kuće i stanove. Pukovnik
Milan Belić, komandant vojne komande u Iloku, odgovorio je 25. decembra da
je očekivao “svestrano, pre svega plansko i organizovano angažovanje” vlade

Mariborskog korpusa JNA; od oktobra 1991. bio je komandant 1. mehanizovanog korpusa pa 1.
pgmd; na toj funkciji zamenio je generala Dragoljuba Arandelovića), komandi 1. vojne oblasti
JNA.

67 Isto.

68 Tribunal: Hadžić, dokaz P00370.

Srpske oblasti po pitanju smeštaja srpskih izbeglica iz zapadne Slavonije a ne nameru stavljanja JNA u službu ličnih interesa: “Deprimira me saznanje da se ispred problema naseljavanja naroda ispostavlja zahtev za smeštaj ministarstava sa glomaznim i od Vas neodobrenim aparatom i prioritetno zbrinjavanje njihovih porodica.”⁶⁹

Paravojne formacije u Vukovaru predstavljale su najveću smetnju kakvoj-takvoj normalizaciji života. Komanda 80. motorizovane brigade obavestila je 18. januara 1992. komandu 1. vojne oblasti da “paravojne četničke formacije nekontrolisano vršljaju” po Vukovaru:

Veoma se grubo ponašaju prema meštanima. Dana 16.01.1992. u gradu su nestali mještani Martinović Ivo i Katica, njegova žena, oboje Hrvati, a o tome ništa ne zna ni vojna niti civilna policija. Ovo dvoje građana su sa Srbima dočekali oslobođenje Vukovara. Cenimo da paravojne formacije vrše tihi likvidaciju građana po sopstvenoj proceni. U komandi nemamo organa bezbednosti i molimo da nam se isti uputi u jedinicu. Isto tako molimo vas da nam uputite jednu potpuno opremljenu četvu vojne policije u cilju borbene kontrole grada i izvršavanja vojno-polijskih zadataka.⁷⁰

U izveštaju od 21. januara, komandant brigade je pisao da se “Šešeljevi četnici” uglavnom bave

pljačkom i tihom likvidacijom meštana hrvatske nacionalnosti koji su bili ili se vraćaju u grad, bez obzira da li su imali bilo kakve veze sa ZNG i MUP-om Republike Hrvatske. Ceni se da u samom gradu imamo oko 70 do 80 pripadnika ovih četničkih formacija čije se brojno stanje iz dana u dan postepeno smanjuje. Pripadnici TO grada Vukovara prisvojili su dobar deo funkcija koje im uopšte ne pripadaju, pa se bave hapšenjima ljudi, zatvaranjima, podelom materijalne pomoći, kao i drugim poslovima. [...] Ukoliko se ovaj problem sam od sebe ne reši, predlažemo da se uradi sledeće: a) angažovanjem snaga vojne policije raspustiti i odstraniti iz Vukovara

69 Tribunal: Hadžić, dokaz PO1962.

70 Tribunal: Hadžić, dokaz PO0376. Izveštaj potpukovnika Radeta Danilovića, novog komandanta brigade.

pripadnike četničkih formacija b) da se kompletne formacije dobrovoljaca predislociraju na front gde se izvode borbena dejstva; c) da se čestiti i provereni pojedinci iz sastava ovih formacija prime u jedinice TO i time podvedu pod komandu štaba TO Vukovar.⁷¹

Zbog učestalih napada na Hrvate morao je da interveniše i general Panić. On je 17. februara 1992. komandama Vukovara i Iloka saopštio da se lično uverio u opravdanost žalbi građana:

I pored mojih izričitih naređenja da se prekine sa nasilnim iseljavanjem Hrvata i drugih bez prethodne provere naseljavanja, i pljačkama, ništa nije učinjeno, već su ove pojave još češće i okrutnije. U cilju konačnog zaustavljanja divljanja samozvanaca naređujem: vojne vlasti u svim mestima u zonama odgovornosti izvršiće: analizu kadra u jedinicama i štabovima, analizu organa civilnih struktura vlasti, analizu doseljenih lica i analizu povratnika Srba koji su u jeku borbi napuštali teritoriju, a sada se vraćaju i prave probleme. [...] Lojalne građane hrvatske, mađarske i druge nacionalnosti zaštititi od terora, likvidacija, pritisaka svake vrste i omogućiti im normalan rad i život.⁷²

/

Posebna pažnja posvećena je asanaciji bojišta na prostoru Vukovara i Borova. General Vladimir Stojanović je još 16. novembra Novosadskom korpusu i Operativnoj grupi Jug naredio da organizuju “asanaciju bojišta” koja je podrazumevala pronalaženje i sakupljanje “ljudskih i životinjskih leševa i njihovo sahranjivanje (zakopavanje i spaljivanje)”.⁷³

General Panić je 20. novembra naredio da se formira stručna ekipa koja će “planirati, organizovati i izvoditi radove iz domena asanacije bojišta”. General Stojanović je 21. novembra odredio i konkretne jedinice za asanaciju,

71 Tribunal: Hadžić, dokaz P02088.198. Izveštaj potpukovnika Radeta Danilovića.

72 Tribunal: Hadžić, dokaz D00050.

73 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00445.

razminiranje i sanaciju na prostoru Vukovara i Borova: "Iz struktura van I VO angažovati stručne ekipe VMA, grupu eksperata SANU, organe MUP-a Srbije, organe SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, organizacije Crvenog krsta, te odgovarajuće strukture zdravstvene službe i organa vlasti."⁷⁴

General Panić je detaljan izveštaj o radu komisije generalu Adžiću dostavio 20. februara 1992. godine. Izveštaj su sačinili pukovnici Zoran Bašić, predsednik komisije, Bratislav Stašić i Sava Čalasan.

U asanaciji su učestvovali vojno-istražni organi Vojnog suda Beograd na čelu sa kapetanom I klase Milomirom Šalićem, organi Zavoda za preventivnu medicinsku zaštitu na čelu sa potpukovnikom Ljubom Videnovićem, Instituta za patologiju Vojno-medicinske akademije na čelu sa majorom Zoranom Stankovićem, dve brigade iz 24. inženjerijskog puka (3.150 starešina i vojnika i 138 mašina i motornih vozila), četa atomsko biološko hemijske odbrane iz 246. puka ABHO, 1. vod iz čete ABHO Odbrane grada Beograda, pripadnici MUP-a Srbije i lekari Instituta za patologiju iz Novog Sada.⁷⁵

Komisija je na užem i širem području Vukovara pronašla 1.304 poginulih ljudi (nije identifikovano 310) i oko 15.000 komada leševa razne uginule stolke: "Poginuli su pronalazeni i prikupljeni po gradskim ulicama, po dvorištima, otvorenim rekama, masovnim grobnicama, ruševinama stambenih zgrada i u prizemnim prostorijama većih RO (Borovo, Varteks, Drvopromet). Pri sakupljanju poginulih pronađeni su leševi ljudi koji su bili u potpunom raspadanju, iz čega se da zaključiti da su isti poginuli pre više meseci i da u toku borbenih dejstava poginuli nisu sahranjivani već su se deponovali po dvorištima radnih organizacija ili zajedničkim rakama. Najveći broj poginulih odraz je stradanja u borbenim dejstvima, a bio je i jedan broj genocidnih ubistava. Bilo je primera likvidacije hrvatskog življa od strane četnika – pripadnika Šešelja. Ekshumirano je 120 pojedinačnih grobova. Najveći broj poginulih po izvršenoj identifikaciji sahranjeni su sa punim pijetetom na centralno gradsko groblje."⁷⁶

74 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00759.

75 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00763.

76 Isto. – Tokom 27. novembra 1991. članovi posmatračke misije Evropske zajednice posetili su mesto za identifikaciju mrtvih tela za područje Vukovara, Borova i Borova naselja: "Šef, dr Zoran Stanković iz Kriminalističko-tehnološkog zavoda u Beogradu, sada u vojsci. Do sada je pregledano 150 leševa, a trenutno se pregleda 90 leševa. Većina su pripadnici Hrvatske nacionalne garde. Blizu stadiona je pronađeno 150 tela, blizu jevrejskog groblja 400 tela, na oba mesta se radi o masovnim grobnicama" (Tribunal: Mrkšić, dokaz 00334).

Asanacija je predstavljala izuzetno težak i složen zadatak:

Moramo da naglasimo da je grad bio prazan i da nismo imali nikakvu pomoć od stanovništva jer ga nije bilo, niti su formirani organi vlasti. Najteži problem u radu je predstavljala ekshumacija masovnih grobnica i rad sa ekipom patologa na identifikaciji i sahranjivanju. [...] Izvršeno je raščišćavanje 660.000 hektara zelene površine i 218 km ulica. Izvršen je pregled i raščišćavanje kanalizacijske mreže, električne instalacije, trase dalekovoda i na komunalnim objektima. Isto tako, izvršeno je razminiranje zemljišta u zahvatu regionalnih puteva. [...] 'Ustaše' su koristile celokupni saobraćajni potencijal da bi stvorile masovne prepreke prilazu gradu i u samom gradu. Kamionske šlepere i autobuse natovarene betonskim blokovima pretvarali su u jake barikade na prilazima gradu i ulicama koje su predstavljale izuzetno jake prepreke. U gradu je bilo više hiljada putničkih i privrednih vozila koja su bila u većini slučajeva oštećena do te mere da su se samo tegljačima i dizalicama mogla izvlačiti. Veliki broj uništenih tenkova, transportera i motornih vozila iz sastava JNA predstavljao je problem u izvlačenju u cilju sanacije grada, a ovo se posebno odnosi na urbani deo grada.⁷⁷

U ovom izveštaju demantovani su mnogi navodi srpske propagande: nije bilo pokolja dece srpske nacionalnosti u obdaništu u Borovu ("detaљna pretraga objekta, predmeta u obdaništu i zemljišta ukazuje da u ovom objektu nije izvršen nikakav pokolj; u dvorištu je ekshumirano 12 leševa ukopanih u plitke grobove, leševi su identifikovani i radi se o stariјim osobama hrvatske nacionalnosti i pripadnicima paravoјnih formacija"); nije bilo spalјivanja srpskih leševa u krematorijumu vukovarske bolnice i transplantacije delova tela ("lišeno je svake osnove, ova vest je proizvod određenih organa SAO Krajine i dela domaće neobjektivne štampe"). Komisija je zaključila da su te dezinformacije bile plod "nekvalifikovanih ljudi i nekorektne političke fabrikacije koja nanosi veliku štetu ugledu zemlje u celini."⁷⁸ Radi iznošenja pravog stanja o slučaju,

⁷⁷ Tribunal: Mrkšić, dokaz 00763.

⁷⁸ Prvu dezinformaciju o "poklanoј srpskoј deci" u Borovu Naselјu plasirao je 19. novembra 1991. Rade Leskovac, zamenik ministra za informisanje u vladi SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema. Čak je rekao da je u podrumu jedne kuće pronađeno "40 leševa zaklane dece" (*Borba*,

predsednik Komisije predlaže da se podnese krivična prijava protiv ministra za zdravlje SAO Krajina, dr. Jović Mladena i upravnika bolnice u Vukovaru, majora Branislava Kardaševića koji su bez odobrenja i konsultacije sa organima Komande 1. VO i Komisije za sanaciju proturili ovu vest i dozvolili televizijskim ekipama ulazak u krematorijum bolnice Vukovara u cilju snimanja i objavljivanja vesti”.⁷⁹

U izveštaju su registrovana i ubistva hrvatskih civila tokom decembra 1991. i januara 1992. godine:

U gradu je organizovana tiha likvidacija ljudi gde su se ispoljila zverstava (klanje, spaljivanje, pucanje u slepoočnicu, ubijanje lovačkim karabinom za krupnu divljač i druga nedela). Komisija je intervenisala preko Komande 1. vojne oblasti, Organa bezbednosti i preduzimala neposredne mere zaštite stanovništva kako bi se ovim zločinima stalo na put. Broj leševa i obim masakra može se videti u dokumentaciji organa istražnog sudijske u Beogradu.⁸⁰

/ Ratni zarobljenici i nestala lica

Pitanje ratnih zarobljenika i nestalih lica i danas je jedno od najspornijih u odnosima Hrvatske i Srbije. Pokušaćemo da, na osnovu dostupne dokumenta-

20. novembar 1991, 4). Sutradan je foto-reporter Goran Mikić izjavio da su mu pripadnici JNA rekli da su članovi Zbora narodne garde sekli grkljane deci između pet i sedam godina i da su ih bacili u podrum obdaništa. On je navodno video i izbrojao 41 telo, ali su mu vojnici zabranili da ih fotografiše. Rekao je i da su vojnici plakali kada su deca vadena iz podruma (*Borba*, 21. novembar 1991, 2). Da nešto nije bilo u redu sa tom informacijom postalo je jasno kada nije stigla zvanična potvrda i kada JNA novinarima nije dozvolila da uđu u Borovo Naselje. Istovremeno je komanda 1. vojne oblasti 21. novembra saopštila kako nije zabranila snimanje masakrirane dece, jer nijedan pripadnik Armije nije potvrdio da je bilo ko od njih sprečavao snimanje i dokumentovanje podataka o zločinima nad civilnim stanovništvom: “Vest o masakru nije potekla od JNA niti je ona na bilo koji način obezbeđivala mesto navodnog događaja, pa nije mogla ni ometati eventualno prikupljanje dokaza o tome” (navedeno prema: *Borba*, 22. novembar 1991, 5). Posmatrački tim Evropske zajednice posetio je Borovo Naselje 27. novembra i zaključio: “Što se tiče navodnog masakra, nisu pronađena deca. Do sada nema nikakvih naznaka masakra” (Tribunal: Mrkšić, dokaz 00334).

79 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00763.

80 Isto.

cije, rekonstruiramo najvažnije događaje vezane za taj problem. General Adžić je 19. novembra doneo naređenje o razmeni zarobljenika (str. pov. 676—107) koje nam je poznato preko naređenja generala Stojanovića Gardijskoj brigadi od istoga dana u kome se on pozvao na to naređenje. Stojanović je propisao da se nastavi intenzivan rad na realizaciji sporazuma o razmeni uhapšenih “pripadnika OS SFRJ i zarobljenih pripadnika MUP i ZNG Republike Hrvatske” po principu “svi za sve”. Strogo je zabranio da se razmena vrši bez njegove prethodne saglasnosti.⁸¹

Mrkšić je istoga dana komandu 1. vojne oblasti i kabinet SSNO obavestio da je u Sremsku Mitrovicu upućeno “182 pripadnika ustaških snaga koji su se predali u Mitnici”.⁸² General Panić je 20. novembra naredio da se u selu Stajičevo, kod Zrenjanina, na napuštenoj poljoprivrednoj farmi “Livade”, formira sabirni centar za smeštaj zarobljenika iz Hrvatske. Centar je trebalo da obezbeđuje 2. motorizovana brigada iz garnizona u Zrenjaninu: “Isхранu lica lišenih slobode vršiti prema pravilu o ishrani u JNA u ratu i Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12.08.1949. godine.”⁸³

Komanda 1. vojne oblasti naredila je 21. novembra da se prema zarobljenicima postupa striktno u skladu sa Ženevskim konvencijama o ratnim zarobljenicima, ali je izvestila i da postoje problemi sa lokalnim srpskim snagama, čak i meštanima “koji preduzimaju aktivnosti koje nisu u skladu sa situacijom i odlukama vojnih vlasti”.⁸⁴

General Panić je 21. novembra naredio da se pri zatvoru u Sremskoj Mitrovici formira sabirni centar “za prikupljanje lica lišenih slobode zbog oružane pobune protiv JNA i zlodela prema golorukom narodu u međunacionalnim sukobima na kriznim područjima u Hrvatskoj”. Upravnik centra trebalo je da bude određen naknadno, a organizaciju rada i zbrinjavanje zarobljenika trebalo je “vršiti u skladu sa odredbama Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949. godine”.⁸⁵

General Stojanović je dan kasnije naredio da se 400 zarobljenika iz Sremske Mitrovice prebaci u Aleksinac, u Srbiji. Istovremeno je iz Vukovara i Srem-

81 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00442 i Tribunal: Hadžić, dokaz 000055.

82 Tribunal: Hadžić, dokaz P01989.1981. Redovni borbeni izveštaj.

83 Tribunal: Hadžić, dokaz P03198.

84 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00423. Izveštaj generala Vidaka Vujovića Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga od 21. novembra 1991. godine.

85 Tribunal: Hadžić, dokaz P03199.

ske Mitrovica trebalo prevesti 450 a iz Šida 30 civila do Bosanskog Šamca. Za rukovodioca ove akcije određen je pukovnik Petar Trmčić.⁸⁶

Vesna Bosanac je uhapšena 20. novembra i sprovedena u Sremsku Mitrovicu. Tu su je, uz dozvolu JNA, posetili članovi Posmatračke misije Evropske zajednice. Najvažniji akcenti iz njene izjave jesu: sukob se zaoštrio 25. avgusta, pa je rastao broj ranjenih; u bolnici je bilo i mnogo trudnica i dece, bolnica je bila potpuno blokirana i nije se moglo do lekova i hrane, a nije bilo vode i struje; od novembra bolnica je dnevno primala oko 40 ranjenika; od 25. avgusta do 20. novembra kroz bolnicu je prošlo 1.850 ranjenika; u bolnicu je doneseno i 520 mrtvih; bilo je 30 ranjene i 8 mrtve dece; svaki dan se žalila Misiji Evropske zajednice "i svetu"; Evropska zajednica joj je rekla da će 19. novembra organizovati evakuaciju bolnice, ali nije bilo konvoja, samo je došla JNA sa dva predstavnika Crvenog krsta; nisu joj dozvolili da telefonira; 20. novembra odvedena je u kasarnu u Vukovaru sa predstavnikom hrvatske vlade za područje Vukovara; u noći 20. novembra odvedena je u Sremsku Mitrovicu; pitala je za šta je optužena – rečeno joj je da je tamo da objasni situaciju u Vukovaru i kaže nešto o radu bolnice u poslednja tri meseca; pitali su je da li je spremna da saraduje – rekla je da jeste jer želi da na videlo izađe prava istina; optužena je zato što je nazvala JNA okupatorskom vojskom; optužila je JNA za uništavanje bolnice u kojoj su bili ranjeni i bolesni; lično je pogođena činjenicom da su je odveli iz bolnice i da više nije mogla da pomaže ranjenima; još uvek ne zna šta se desilo sa ranjenima i medicinskim osobljem; oseća se jako loše, smatra se zatvorenicom; ima dva sina u Zagrebu i ne zna kako su; njen muž je inženjer građevine i radio je u Borovu, nije sa njim bila u kontaktu od 10. septembra; u ćeliji je sa 55 žena iz Vukovara; uvek zaključana, tri obroka dnevno; niko joj ne daje nikakve informacije ni odgovore; trenutno ne postoje nikakve konkretne optužbe, JNA prvo mora da dođe do informacija o radu bolnice; tražila je da se obaveste njeni sinovi – JNA je rekla da može.⁸⁷

Civilne srpske vlasti smatrale su da one treba da "preuzmu brigu" o delu hrvatskih zarobljenika, pa je Vojin Šuša, ministar pravde u vladi Srpske oblasti, od generala Panića 27. novembra tražio da lokalne srpske vlasti sude licima koja su počinila zločine protiv civilnog stanovništva. Zahtevao je da mu se

86 Tribunal: Hadžić, dokaz P03197.

87 Tribunal: Hadžić, dokaz P01677.1645.B. – Vesna Bosanac je 7. decembra na 110 strana svojeručno napisala izjavu o dešavanjima u Vukovaru. Izjava dostupna na: Tribunal: Milošević, dokaz D95.

omogućiti uvid u sve spiskove uhapšenih, ulazak u sve prostore gde su oni privoreni i nesmetan rad ekipa stručnih osoba "koje ću za to odrediti". Osim toga, tražio je da se vlastima Srpske oblasti predaju svi predmeti koje su opljačkali pripadnici JNA, dobrovoljačke i jedinice teritorijalne odbrane i koji se koriste kao dokazni predmeti. Rekao je da se ne sme dozvoliti da se po okončanju postupka ta imovina vrati vlasnicima jer se "radi o licima koja su izbegla zbog ranije neprijateljske delatnosti i imovina se ima smatrati vlasništvom Srpske oblasti. U tom smislu molim Vas da svojom naredbom ovlastite nadležne komande vojne policije da nam dostave popis svih oduzetih predmeta sa našeg područja i u kasnijoj fazi omogućite nam i preuzimanje tih predmeta."⁸⁸

Prva grupa zarobljenika iz Vukovara u Zagreb je stigla 10. decembra; u ovoj grupi bila je i doktorka Vesna Bosanac. Ona je iz Sremske Mitrovice odvedena u Vojni istražni zatvor u Beogradu. O tome je 28. oktobra 2005. pred Tribunalom svedočila na sledeći način:

Znam da su me teretili, odnosno ispitivali o tome što sam pisala protiv Jugoslovenske narodne armije. Imala sam neke telefakse tad još, originale kod sebe. Imala sam tad dodjeljena, ako na to mislite, branitelja po službenoj dužnosti. I to ispitivanje je trajalo, ne mogu sad tačno ocijeniti koliko sati, jedan dan. Taj branitelj po službenoj dužnosti mi je rekao da ne vjeruje da ću ja ikako biti optužena, jer da nema ni po tadašnjem zakonu vojnom verbalnog delikta. To je bilo dan prije nego što sam razmijenjena kao ratni zarobljenik i avionom poslata u Zagreb.⁸⁹

U toj grupi je bilo ukupno 45 lica. Oni su prevezeni sa dva aviona, a u jednom avionu je bio general Vasiljević.

Mate Granić, potpredsednik hrvatske vlade zadužen za raseljena lica, saopštio je da će ukupno biti razmijenjeno oko 1.700 zarobljenih. Oslobođanje iz KP doma u Sremskoj Mitrovici odvijalo se u dramatičnim okolnostima. General Aleksandar Vasiljević o tome kaže:

Dana 10. decembra 1991. prisustvovao sam sastanku u KP Sremska Mitrovica sa Goranom Hadžićem i delegacijom iz

88 Tribunal: Hadžić, dokaz P03262.

89 "Transkripti sa suđenja pred MKSJ", 39, https://www.hlc-rdc.org/Transkripti/vukovarska_trojka/Transkripti/2005/svedok-Vesna-Bosanac-28.10.2005.

SAO SBSZ u kojoj su se nalazili ministar pravde [Vojin] Šuša, ministar unutrašnjih poslova [Borislav Bogunović] i još jedno lice, verovatno jedan tužilac iz SZBS. Pukovnik Tumanov⁹⁰ je takođe bio prisutan na tom sastanku, kao i pukovnik Jugoslav Maksimović, rukovodilac operativnog tima OB. Na njihovo insistiranje, težište sastanka je bilo na sudbini i postupanju sa ratnim zarobljenicima iz Vukovara. Oni su nas obavestili, prilično arogantno i grubo, da oni imaju svoje pravosudne organe i organe unutrašnjih poslova, da je Vlada SBSZ donela odluku da svi ratni zarobljenici sa područja Vukovara i Slavonije pređu u njihovu nadležnost, i da će oni pronaći način da se izvrši predaja ovih zarobljenika njihovim organima, ako treba i sa oružjem. Oni su me takođe optužili za puštanje ratnih zarobljenika bez njihovog odobrenja i konsultovanja. Odgovorio sam da su zarobljenici u nadležnosti JNA i da će pravosudni organi JNA razmotriti to pitanje. Sugerisao sam da nam mogu pomoći da rasvetlimo zločine sa područja Vukovara koje su počinili neki od zarobljenika i da bi trebalo da obaveste organe bezbednosti u Sremskoj Mitrovici i Nišu o svemu što znaju, ali da njihovi organi ne mogu da učestvuju u ispitivanju pritvorenika. Oni su saslušali moje stavove sa dozom rezigniranosti i situacija je postala pomalo neprijatna. Počeli su sa optužbama da mi otpuštamo ratne zločince i krvoloke a da njih o tome ništa ne pitamo, iako su ih njihovi borci zarobili. Oni su me pozvali da sa njima odem na ručak, ali ja sam to odbio, pa smo se Tumanov i ja vratili u Beograd. Pukovnik Maksimović i neki od članova njegovog operativnog tima su ostali na ručku sa Hadžićem. [...] Hadžić je takođe tvrdio da će organi bezbednosti JNA ostati bez svog generala, tj. da ću biti smenjen i pozvan na odgovornost zato što sam zaštitio i pustio ratne zločince. Zapravo, ja sam kasnije bio optužen za puštanje iz zatvora pritvorenika iz Vukovara.⁹¹

90 Simeon Tumanov (1943), zamenik generala Vasiljevića.

91 Tribunal: Hadžić, dokaz P02913.1. Izjava Tribunalu od 16. novembra 2001. godine. – U pri-

Hadžić je sa saradnicima posle toga otišao u SO Sremska Mitrovica. O tom događaju pukovnik Maksimović je 10. decembra poslao izveštaj pukovniku Milenku Gligoreviću iz Uprave bezbednosti: cilj dolaska Hadžića i delegacije bio je da preuzmu zarobljenike (“ministar pravde je pokušao na vrlo nekorektan način sa mnom da razgovara i ja sam mu otvoreno i na adekvatan način odgovorio da ne želim na takav način razgovarati”). Delegacija je optužila JNA “da otpuštamo ustaše – krvoloke, tvrdili su da su se oni krvavo borili, zarobili ustaše a mi ih, vojska, sada otpuštamo”. Što se tiče dešavanja u zatvoru, Maksimović je pisao da su “tamo napravili pravi ršum u optužbama protiv Armije, čak i preteći službenicima [zatvora] da su i oni u ovo umešani”; rekli su i da znaju ko je sve u to umešan i da će neko da odgovara. Tvrdili su i da imaju “nepobitne dokaze” o krivičnim delima Vesne Bosanac:

Pitao sam ih: kada su imali takve podatke zašto su do sada čekali? Odgovorili su da oni nisu ni sanjali da će ona biti razmenjena. U svemu su najviše okrivljavali generala Vasiljevića. Pri izlasku, taj neidentifikovani je rekao: – Mogli biste ostati bez generala. Oštro sam mu odgovorio: – To ste sada rekli i više nikad, mi smo za njega spremni sa vama ratovati. Pa neka oni razmišljaju.⁹²

Delegaciji je bilo omogućeno da pogledaju tri prostorije za zarobljenicima (“nezadovoljni su smeštajem zatvorenika, očekivali su valjda da će oni ležati na betonu, primedba je i zašto im dajemo da puše”). Na kraju je Šuša rekao da će Vlada Srpske oblasti dovesti jednu “naoružanu ekipu” da radi sa JNA:

Rekao sam im da ne dolazi u obzir nikakva naoružana ekipa, da su čak i oni morali ostaviti oružje kod dežurnog, jer se mi ovde moramo pridržavati kućnog reda koji važi za sve u KPD. Što se tiče operativne ekipe, to moraju da usaglase sa generalom Vasiljevićem [...] Saznao sam od organa SDB u logoru Ivančević Dragana, da se u našem logoru nalazi Mandić Miloš (utvrdili smo da postoji) i da je njegova supruga sekretarica ministra unutrašnjih poslova SAO Slavonije i da

premnim razgovorima za procese u kojima je svedočio, general Vasiljević je ukupno 11 puta davao izjave istražiteljima Tribunala. Izjave imaju više stotina stranica. Kao neobičan i za sada neobjašnjiv kuriozitet, ističemo da su mnogi delovi izjava, obično oni za koje istraživači pretpostavljaju da su najintragantniji, zatamnjeni i samim tim neupotrebljivi.

⁹² Tribunal: Hadžić, dokaz P03200.

mu je ona ljubavna veza, te da su oni o tome upoznali svoje nadležne starešine.⁹³

General Aleksandar Vasiljević kaže:

Ja sam odgovoran za puštanje Vesne Bosanac iz KP doma Sremska Mitrovica, kao i za preporuku da ona bude razmenjena za zarobljene pripadnike JNA. Nakon naše istrage, utvrdili smo da ona nije bila odgovorna za činjenje bilo kakvih zločina protiv Srba u Vukovaru. Pre dolaska u razmenu, nadležni pravosudni organi JNA su o tome doneli odluku a ne ja. Iako su je mediji u Srbiji predstavljali kao savremenog Jozefa Mengelea, nije bilo dokaza da su ona ili osoblje vukovarske bolnice zlostavljali ili uskraćivali lekarsku pomoć Srbima. Naprotiv, postoje dokazi da je u bolnici uspešno izvršena operacija noge nad jednim pripadnikom JNA. Moj predlog da u razmenu može da ide i Vesna Bosanac je bila jedna od optužbi protiv mene u predmetu pred Vojnim sudom u Beogradu.⁹⁴

General Vasiljević je penzionisan 8. maja 1992, prilikom drugog obračuna vlasti Srbije sa generalskim korom bivše JNA (prvi talas penzionisanja izvršen je 25. februara te godine). Potom je 15. jula 1992. uhapšen pod optužbom za "umešanost u pripremanje terorizma". Povod je bila serija njegovih svedočenja o ratu i političkim procesima iz 1991. i 1992. koja je tokom jula i avgusta, u osam uzastopnih brojeva, objavljivao beogradski nedeljnik *NIN*. U rešenju Vojnog suda za određivanje pritvora stajalo je da je Vasiljević, kao načelnik Uprave bezbednosti SSNO, "zajedno sa svojim zamenikom Tumanov Simeonom, general-majorom, organizovao ili iskoristio grupu za vršenje krivičnih dela, a potom planirao i odobrio da okrivljeni Radojičić Radenko i strani državljani, izvesni Her Johan, realizuju terorističke akcije rušenja jevrejskog groblja i jevrejske opštine u Zagrebu".⁹⁵ Optužen je i da je trgovao oružjem sa Alijom

93 Tribunal: Hadžić, dokaz P03200.

94 Tribunal: Hadžić, dokaz P02913.1. Izjava Tribunalu od 17. novembra 2001. godine.

95 Misli se na operaciju, kasnije nazvanu "Labrador", koju je planiralo pukovnik Slobodan Radočević, načelnik Odeljenja bezbednosti pri komandi Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva. O toj operaciji detaljno je 11. novembra 2002. na suđenju Slobodanu Miloševiću govorio major avijacije Mustafa Čandić. On je bio na dužnosti u Centralnoj kontraobaveštajnoj grupi pri komandi RV i PVO u Zemun. Bio je jedan od pomoćnika pukovnika Tomislava Čuka, načelnika

Delimustafićem, ministrom unutrašnjih poslova u Vladi Bosne i Hercegovine.⁹⁶ U kampanju protiv generala Vasiljevića prve su krenule *Večernje novosti* koje su, pozivajući se na Gorana Hadžića, pisale da je Vasiljević uhapšen zbog oslobađanja Vesne Bosanac. Još jednom su izneseni neistiniti podaci da je u vukovarskoj bolnici počinjen genocid nad Srbima i pripadnicima JNA, kao i da je u neposrednoj blizini bolnice otkriveno masovno groblje u kome je, prema evidenciji bolničkog “mrtvozornika”, zatrpano 510 leševa (157 “zengista”, 16 “Tuđmanovih mupovaca”, osmoro dece i 329 civila). U tekstu je opisan događaj od 10. decembra 1991. u KP domu u Sremskoj Mitrovici.

General Vasiljević je iz pritvora pušten 3. novembra 1992. godine. Sve optužbe su odbačene aprila 1993. godine.⁹⁷

/

Tokom 16. decembra 1991, u organizaciji Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, u Pečuju, u Mađarskoj, održan je sastanak Komisije za nestala lica. Glavna diskusija vodila se oko pitanja ko su odgovorni predstavnici strana u konfliktu.

Kontraobaveštajne grupe. JNA je napustio 19. februara 1992. godine. Prema njegovom iskazu, izvršeno je miniranje jevrejskih grobova na groblju “Mirogoj” u Zagrebu kako bi se pokazalo da je hrvatska vlast fašistička i da se stvori animozitet Jevreja prema Hrvatskoj. (“Transkripti sa suđenja pred MKSJ”, 7–8).

96 *HHH*, 31. jyl 1992, 58.

97 Tokom NATO agresije na SRJ, general Vasiljević se, na sopstveni zahtev, reaktivirao i 7. aprila 1999. postavljen je za zamenika načelnika Službe bezbednosti Vojske Jugoslavije. Marta 2000. postavljen je za savetnika za bezbednost načelnika Generalštaba VJ. Po drugi put je penzionisan 31. decembra 2000, a vojna služba prestala mu je 31. marta naredne godine. Pred Tribunalom je februara 2003. (ukupno sedam dana) svedočio protiv Slobodana Miloševića. Protiv Vasiljevića je vođen i krivični postupak u Hrvatskoj. O tome je Tribunalu marta 2013. rekao: “Ponosan sam što sam bio oficir JNA i ponosan sam na svakog drugog starešinu koji je izabrao ovu profesiju svojom slobodnom voljom. Svestan sam da protiv mene postoji optužnica u Županijskom sudu u Osijeku. Optužnica me tereti za zločine počinjene protiv ne-Srba u pritvorskim objektima u Begejcima, Stajićevu, Sremskoj Mitrovici, Nišu i Staroj Gradiški u 1991. i 1992. godini. Ja osporavam ove optužbe i tvrdim da sam nevin. Na tom sudu se nisam pojavljivao. Međutim, pojavio sam se dva puta pred Specijalnim sudom za ratne zločine u Beogradu kako bi me ispitao hrvatski tužilac iz Osijeka. Predmet iz Osijeka je prenet na Tužilaštvo za ratne zločine u Beogradu koje je preduzelo istragu i došlo do zaključka da nema dokaza da se protiv mene i saoptuženog Miroslava Živanovića vodi postupak. Predmet je onda vraćen u Osijek. Ne znam koji je sada status ovog predmeta u Hrvatskoj” (Tribunal: Hadžić, dokaz P02913.1).

Hrvatski predstavnici insistirali su da stalni članovi Komisije budu predstavnici hrvatske vlade i JNA i Srbije, dok bi predstavnici Crvenog krsta i Nacionalnog biroa za traženje nestalih osoba Jugoslavije samo obezbeđivali način traganja sa nestalim osobama, što je na kraju i prihvaćeno. Komisija je trebala stalno da zaseda u Pečuju. Hrvatska strana tražila je da se prvo utvrdi broj nestalih u Vukovaru, pa potom identifikuju nestali i poginuli iz sela Saborsko.⁹⁸ Hrvatska delegacija predala je srpskoj strani spisak nestalih i zarobljenih iz Vukovara. Srpska strana se obavezala da će proveriti koje se osobe sa tog spiska nalaze u sabirnim centrima u Sremskoj Mitrovici, Stajićevu, Begejcima i Nišu.⁹⁹

Naredni sastanak u Pečuju održan je 20. februara 1992. godine. Pukovnik Miodrag Starčević je saopštio da se zatvorenici koji su u nadležnosti JNA nalaze u pritvoru isključivo na šest lokacija (Sremska Mitrovica, Niš, Bileća, Stara Gradiška i Knin) i da druge ne postoje. Rekao je da su tvrdnje o lokacijama u Stajićevu, Begejcima, Bubanj Potoku i Aleksinačkim rudnicima "neosnovane". Saopštio je i da su 173 ranjenika i bolesnika predata hrvatskoj strani odmah posle prekida borbi u Vukovaru, dok je 207 osoba zadržano u pritvoru, od kojih je 10 iz bolnice u Borovu Naselju. Između 28. decembra 1991. i 13. februara 1992. njih 115 je pušteno ili razmenjeno, dok se 92 još uvek nalaze u pritvoru u Sremskoj Mitrovici, od kojih je 76 ozdravilo a 16 je na lečenju. Hrvatska strana je tražila da joj se dostave precizni spiskovi svih tih ljudi, jer su u bolnici u Vukovaru sačinjena tri spiska ranjenih i bolesnih i oni su bili prosleđeni JNA: "Bilo je razgovora i o pitanju kontrolisanja prebacivanja ranjenih i bolesnih. MKCK je morao da istakne kako nije uključen u ovu operaciju zbog činjenice da je njima bio zabranjen pristup bolnici. Stoga MKCK ne može da preuzme bilo kakvu odgovornost za sudbinu ovih osoba."¹⁰⁰

Razmenjene su informacije o identifikovanim posmrtnim ostacima. JNA je predala spisak od 652 osobe koje su identifikovane u Vukovaru, uz pretpostavku "da će ih se još pronaći". Dogovoreno je garantovanje bezbednosti porodica koje žele da preuzmu posmrtne ostatke, a porodicama će biti odobreno

98 Prema podacima Tribunala u Hagu, srpske snage (odred policije iz Plaškog) su 12. novembra 1991. u Saborskom likvidirale 27 hrvatskih civila koji su identifikovani, a bilo je još 23 neidentifikovane žrtve (Tribunal: Milošević. Treća izmenjena optužnica za Hrvatsku).

99 Tribunal: Hadžić, dokaz P03195. Izveštaj hrvatske delegacije sa sastanka komisije za nestale osobe. Izveštaj od 17. decembra 1991. godine.

100 Tribunal: Hadžić, dokaz P03193. Zapisnik sa sastanka zajedničke komisije za traženje nestalih osoba i posmrtnih ostataka.

i prisustvo na sahranama, osim u vanrednim okolnostima koje se moraju obrazložiti. JNA je tražila da joj se dostave podaci o 3.424 njenih pripadnika koji su lišeni slobode u jesen 1991. godine.¹⁰¹

Prema podacima državnog Komiteta za saradnju Srbije sa Ujedinjenim nacijama od 1. jula 1992, sa teritorije opštine Vukovar zarobljeno je i u sabirne centre JNA u Srbiji privedeno 2.700 lica, među kojima 229 ranjenih i teško obolelih. Posredovanjem Međunarodnog crvenog krsta i putem razmene otpuštena su 183 ranjenika i teško obolela lica, a u sabirnom centru u Sremskoj Mitrovici još uvek se nalazilo 46 ranjenih i obolelih, od kojih su četvorica invalidi. Za sledeću razmenu zarobljenika predviđeno je 28 lica sa ranijim statusom ranjenika, "a njihov otpust zavisi od spremnosti hrvatske strane". U ovom izveštaju je rečeno i da su 53 najteža ranjenika iz vukovarske bolnice transportovana u hrvatske bolnice "odmah po oslobođenju Vukovara i Borova Naselja". Što se tiče preostalih hrvatskih zarobljenika, rečeno je da je srpska strana "uvek spremna" da izvrši njihovu razmenu za zarobljene na hrvatskoj strani.¹⁰²

Milan Panić, prvi premijer Savezne Republike Jugoslavije, i hrvatski premijer Franjo Gregurić potpisali su 7. avgusta 1992. u Budimpešti "Sporazum o repatrijaciji i oslobađanju svih ratnih zarobljenika ratnog sukoba u Hrvatskoj" po principu "svi za sve". Taj sporazum je dogovoren na njihovom sastanku održanom 28. i 29. jula u Ženevi.¹⁰³

Razmena zarobljenika trebalo je da bude izvršena 14. avgusta, pod nadzorom Međunarodnog komiteta Crvenog krsta:

Predstavnici MKCK će nasamo razgovarati sa zatvorenicima obuhvaćenim ovom operacijom o njihovoj spremnosti da se vrate u domovinu. Predstavnici MKCK će drugoj strani izručiti one zatvorenike koji žele da se odmah vrate u domovinu.

101 Isto.

102 Tribunal: Milošević: ZA01-7511/12.

103 Prethodno je 22. i 23. jula u Subotici održan tripartitni sastanak: Hrvatska (Muhamed Zulić, ministar bez portfelja, koji je oktobra 1991. i sam bio zarobljen na Baniji; u zarobljeništvu je proveo 25 dana), Vojska Jugoslavije (general-major Radovan Radinović) i Međunarodni komitet Crvenog krsta na kome se razgovaralo o razmeni zarobljenika. Dogovor nije postignut (problem su bili zarobljenici sa dubrovačkog i vukovarskog ratišta), pa je odlučeno da se razgovori nastave u Ženevi, na premijerskom nivou (Tribunal: Hadžić, dokaz P03194). Sporazum su 29. jula potpisali Milan Panić i Mate Granić. Garant sporazuma bio je Međunarodni komitet Crvenog krsta (*Политика*, 30. јул 1992, 1).

Oni koji ne žele da se vrate, biće pušteni na slobodu na licu mesta. [...] Zatvorenici koje je jedna strana zatvorila i optužila ili osudila za krivično delo ugrožavanja njene bezbednosti ili krivično delo vezano za oružani sukob, uključujući teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, biće obuhvaćeni operacijom puštanja na slobodu i repatrijacije bez obzira na postupke koji se vode protiv njih ili kaznu koju izdržavaju. Vlade obeju strana preduzeće sve mere koje su u skladu sa njihovim ustavnim sistemom kako bi se proglasila amnestija barem za krivična dela koja su počinili zatvorenici, bilo da su oni vraćeni u domovinu ili su dobili da se vrate, pri čemu se to ne odnosi na teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava određena članom 50 Prve, članom 51 Druge, članom 130 Treće i članom 147 Četvrte Ženevske konvencije, kao i članom 85 Dopunskog protokola I i u koje spadaju napuštanje službe ili odbijanje suženja u oružanim snagama strane koja ih drži u zatočeništvu, uključujući bivšu JNA, ili na samu činjenicu da je zatvorenik služio u bivšoj JNA.¹⁰⁴

Razmena 1.500 ratnih zarobljenika dogovorena je za 14. avgust u selu Ne-
metin kod Osijeka. Panić je predložio da se odmah otvori auto put Zagreb —
Beograd, ali je hrvatska strana to odbila. Gregurić je priznavanje SRJ uslovio
povlačenjem Vojske Jugoslavije sa “okupiranih teritorija južno od Dubrovni-
ka”.¹⁰⁵ Razmena zarobljenika izvršena je po dogovoru, uz početno oklevanje
hrvatske strane da “preko crte” vrati pet pilota. Na srpsku stranu prešlo je 250
od 406 lica ponuđenih za razmenu sa hrvatske strane, a u suprotnom smeru
otišle su 722 osobe ponuđene od Vojske Jugoslavije. Razmenu su odbile četiri
osobe koje su odlučile da ostanu u Srbiji, a vojni izvori SRJ saopštili su da je 156
Srba odlučilo da ostane u Hrvatskoj zbog imovinskih i porodičnih razloga.¹⁰⁶

104 Tribunal: Hadžić, dokaz P02670.B.

105 *Политика*, 8. август 1992, 1.

106 *Политика*, 15. август 1992, 5.

/ Ovčara

U noći tokom 20. i 21. novembra, na poljoprivrednoj farmi "Ovčara", izvršena je likvidacija hrvatskih ratnih zarobljenika, prethodno odvedenih iz bolnice u Vukovaru. Ovom prilikom ukazaćemo na neke pojedinosti važne za rekonstrukciju događaja nakon zločina.

General Vladimir Stojanović je 20. novembra obavestio Operativni centar Generalštaba Oružanih snaga SFRJ da je bolnica u Vukovaru "stavljena pod kontrolu" i da je počeo pregled "ranjeno-obojelelih kako bi se odvojili pripadnici MUP i ZNG koji se kao ranjenici kriju u bolnici. Rad i postupci sa zarobljenicima odvijaju se striktno u skladu sa Ženevskom konvencijom o ratnim zarobljenicima. Ostale snage produžavaju sa čišćenjem grada od zaostalih delova neprijatelja, vrše prikupljanje stanovništva, trijažu i upućivanje na za to određena mesta."¹⁰⁷

Ratni dnevnik Gardijske brigade saopštava da je pukovnik Mrkšić 20. novembra, u 07,00 sati, naredio sprovođenje aktivnosti oko "čišćenja i kontrole teritorije", evakuacije i transporta civilnog stanovništva iz "Veleprometa" i bolnice u Vukovaru.¹⁰⁸ Do osam sati uveče toga dana, najveći deo civila, ranjenika i zarobljenika evakuisan je iz rejonu Vukovara u Šid i Sremsku Mitrovicu.¹⁰⁹

Češki diplomata Peter Kipr (Petr Kyrpr),¹¹⁰ član Posmatračke misije Evropske zajednice, svedočio je 15. marta 1996. pred Tribunalom kako su mu predstavnici JNA saopštili da su pripadnici srpskih paravojskih formacija "bili besni"

107 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00735. Izveštaj Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ od 20. novembra 1991. godine.

108 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00401. Dnevnik Gardijske brigade, 48.

109 Isto, 49. – Ukazom Predsedništva SFRJ od 28. novembra, Mrkšić je unapređen u čin general-majora. Potom je 1. januara 1992. upućen na rad u "Operativnu grupu 8 – garnizon Vrginmost", radi formiranja i organizovanja te grupe. Na toj dužnosti bio je do 15. aprila 1992. godine. Nakon toga je 30. juna 1992. postavljen za komandanta Korpusa specijalnih jedinica Vojske Jugoslavije, pa je bio pomoćnik načelnika Generalštaba za kopnenu vojsku (od 9. februara 1994). Služba u Vojsci Jugoslavije, u činu general-potpukovnika, prestala mu je ukazom Zorana Lilića, tadašnjeg predsednika SRJ, od 22. decembra 1994. godine. Posle toga stavljen je "na raspolaganje komandantu Vojske Republike Srpske". Od 3. marta 1995. Mrkšić je bio savetnik ministra odbrane SRJ. Od 17. maja 1995. bio je komandant Srpske Vojske Krajine (Tribunal: Mrkšić, dokaz 00591. Personalni list Mileta Mrkšića).

110 Kipr je od 1992. do 1997. bio ambasador Češke u Sloveniji. Govorio je sedam stranih jezika, među njima i srpski/hrvatski.

zbog zločina koje su Hrvati počinili u Vukovaru (“srpski mediji bili su puni vesti o navodnim zločinima koje su počinili Hrvati, sećam se da su dr. Bosanac nazivali dr. Mengele”) i da su zapretili da će napasti konvoj koji se kretao ka Srbiji i ubiti sve ljude u njemu zajedno sa pripadnicima JNA, Posmatračke misije i civilnim izbeglicama ako u konvoju budu hrvatski vojnici. Predstavnici JNA rekli su mu da na toj teritoriji i u tim uslovima oni nisu sposobni da spreče takav napad do koga bi sigurno došlo.¹¹¹

Da li zbog toga ili iz nekog drugog razloga, jedan deo hrvatskih zarobljenika iz bolnice prebačen je na poljoprivrednu farmu “Ovčara”. Prema Ratnom dnevniku 80. motorizovane brigade, 20. novembra 1991, u 22,35 časova, obezbeđenje logora na Ovčari, gde su bili “zarobljeni ZNG-ovci”, preuzeli su pripadnici TO Vukovar, a vojna policija Brigade vratila se na komandno mesto u Negoslavce.¹¹² Tokom te noći izvršena je likvidacija hrvatskih zarobljenika.

O sudbini odvedenih ljudi iz bolnice u Vukovaru dugo se nije znalo ništa, uprkos naporima institucija međunarodne zajednice koje su bile angažovane u Jugoslaviji.

Mišel Peren (Michel Perrin), šef beogradskog centra Posmatračke misije Evropske zajednice, tokom 24. novembra posetio je Vukovar, Borovo Naselje i Borovo Selo. Njegov domaćin bio je pukovnik Nebojša Pavković.¹¹³ Peren je tražio da obiđe bolnicu u Vukovaru. Tu je razgovarao sa doktorom Mladenom

111 Tribunal: Predmet IT-95-13a, Slavko Dokmanović, (dalje: Tribunal: Dokmanović), dokaz 81B.

112 Tribunal: Hadžić, dokaz D00056.

113 Nebojša Pavković (1946). Visoke vojne škole završio je u Beogradu: Vojnu akademiju Kopnene vojske (1970), Komandno-štabnu akademiju Kopnene vojske (1982) i Komandno-štabnu školu operatike (1988, prvi u rangu sa srednjom ocenom 10,00; u toj klasi bio je i hrvatski pukovnik Nojko Marinović, komandant 472. brigade JNA u Trebinju, koju je napustio 17. septembra 1991, a od 20. septembra bio je komandant odbrane Dubrovnika). Od 1989. radio je u kabinetu generala Kadijevića. Na vukovarski front došao je direktnim naređenjem generala Vuka Obradovića od 30. septembra 1991. “u cilju pružanja neposredne pomoći” komandi Gardijske brigade (Tribunal: Mrkšić, dokaz 00404). Kasnije je bio oficir od izuzetnog poverenja Slobodana Miloševića. U čin general-pukovnika unapređen je 1999. godine. Od 2000. do 2002. bio je načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije. Pred Haškim tribunalom optužen je za zločin protiv čovečnosti (po četiri tačke, za deportaciju, prisilno preseljavanje, ubijanje i progon) i kršenje zakona i običaja ratovanja tokom sukoba na Kosovu i Metohiji 1999. godine. Tribunalu se predao 25. aprila 2005, suđenje je počelo 10. jula 2006, prvostepena presuda izrečena je 26. februara 2009, a pravosnažno je 23. januara 2014. osuđen na 22 godine zatvora. Kaznu izdržava u zatvoru u Finskoj.

Ivankovićem, načelnikom hirurgije.¹¹⁴ Posmatračima su pokazana dva bolnička dvorišta “u kojima je bio veći broj leševa”. Ivanković je rekao da je gornje spratove bolnice zaposelo 300 hrvatskih vojnika, a da su ranjenici morali da budu izbačeni u hodnike: “Pitanja u vezi sa bivšom direktorkom Vesnom Bosanac on je komentarisao i na njih odgovorio navodeći da je ona od dobrog pedijatra, postavši krajem avgusta direktor, bolnicu od humane pretvorila u ideološku ustanovu.”¹¹⁵ Posmatračima je rečeno da se zarobljeni pripadnici “paravojnih formacija Hrvatske” nalaze u određenim sabirnim centrima i da sa njima korektno postupaju – u skladu sa odredbama međunarodnog ratnog prava. Onima za koje se utvrdi da su počinili zločine – biće javno suđeno. Što se tiče Vesne Bosanac, rečeno je da se ona ogrešila o osnovne norme lekarske etike i da je odgovorna za smrt više lica. Zbog toga je protiv nje pokrenuta istraga, “i ako se sumnje potvrde, biće joj javno suđeno”. Ako žele da se sa njom sretnu, posmatrači moraju da podnesu zahtev nadležnim organima: “Utišak je da su posmatrači zaista bili potreseni razorenošću Vukovara i žrtvama koje su videli. Međutim, malo je verovatno da su uvideli ko je stvarni inicijator svega toga.”¹¹⁶ Posmatračka misija je u izveštaju koji je podnela saopštila kako je pukovnik Pavković bio “čvrst u stavu” da svi ranjenici iz vukovarske bolnice neće biti evakuisani i da će pojedinci ostati kao ratni zarobljenici. Pavković je predstavniku Međunarodnog komiteta Crvenog krsta rekao kako “nije obavešten” da je bolnica u Vukovaru pod zaštitom (“sa svim implikacijama koje idu uz to”) te organizacije i da će on postupati po svojim planovima.¹¹⁷

114 O doktoru Ivankoviću videti: Vladimir Filipović, “Na rubu službene kulture sjećanja: slučaj vukovarskog kirurga dr. Mladena Ivankovića”, *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme*, 2/2019, 101-119.

115 Tribunal: Hadžić, dokaz P02613. Izveštaj generala Mladenka Maksimovića Operativnom centru Generalštaba oružanih snaga SFRJ od 24. novembra 1991. godine.

116 Isto.

117 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00333. Izveštaj Posmatračke misije Evropske zajednice. – U Zagrebu je 19. novembra, u prisustvu Posmatračke misije EZ, između Andrije Hebranga, ministra zdravstva u hrvatskoj vladi, i generala Andrije Rašete, zamenika komandanta V armijske oblasti i glavnog pregovarača o povlačenju JNA uz Hrvatske, potpisan sporazum o proglašenju bolnice u Vukovaru neutralnom zonom. Dogovor o tome postignut je dan ranije, uz posredovanje Međunarodnog komiteta Crvenog krsta i organizacija “Lekari bez granica” i “Malteški krst” (Tribunal: Hadžić, dokaz P01651.1645.B). Bolnica je stavljena pod zaštitu Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, a pristup jasno označenoj zoni dozvoljen je bolesnim i ranjenim civilima i pripadnicima vojske, civilima koji ne učestvuju u sukobima, medicinskom i administrativnom osoblju bolnice i predstavnicima МК СК. Unutar zone nije bilo dozvoljeno unošenje

Surovost rata najbolje se mogla sagledati iz opisa evakuacije bolnice:

JNA nije dovoljno uzela u obzir administrativno-kontrolne aspekte. Kao posledica toga došlo je do prekomerne konfuzije kada je prvi put počela evakuacija bolnice. Ranjenici koji su mogli da hodaju, stariji ljudi i deca su nagrnuli iz bolnice kao nekontrolisana masa. Većina stare administracije, umesto da pomaže ili da se brine za ranjene, sedela je ispred kompleksa bolnice ne radeći ništa. Ambulantna vozila su imala poteškoća da dođu do vrata bolnice, ispred kojih su se okupile gomile pomoćnog osoblja i time praktično ometale uredno ukrcavanje ranjenika.¹¹⁸

Britansko Medicinsko udruženje tražilo je 9. decembra od generala Kadijevića da dostavi informacije o sudbini oko 500 pacijenata i medicinskog osoblja koje je JNA navodno evakuisala iz vukovarske bolnice:

U trenutku kada je vojska ušla u Vukovar, procenjuje se da je otprilike 440 pacijenata bilo lečeno u bolnici od strane oko 320 zaposlenih u bolnici. Do sada je samo 128 pacijenata i 72 profesionalna zdravstvena radnika vraćeno hrvatskim vlastima. Izgleda da su ostali pacijenti i osoblje bolnice očigledno nestali. Dokazi koje je podnela organizacija *Amnesty International* ukazuju na to da sve strane u sukobu čine zverstva, uključujući i vansudska pogubljenja ili samovoljno i namerno ubijanje nenaoružanih civila, ranjenih boraca ili pak onih koji se predaju. Tražimo pomoć od vlasti u Beogradu da utvrdimo gde se nalaze oni koji su radili u vukovarskoj bolnici ili koji su tamo bili lečeni i zahtevamo Vašu hitnu saradnju po tom pitanju.¹¹⁹

Za sudbinu zarobljenih i nestalih u Vukovaru raspitivala se i Linda Berglin (Linda Lee Berglin), američka senatorka iz Minesote. Ona je u februaru 1992. u tom smislu uputila jedno pismo Slobodanu Miloševiću. Odgovor iz Ministarstva spoljnih poslova Srbije stigao je 26. februara.

oružja, iz kruga bolnice trebalo je da bude udaljen sav vojni materijal, zona "ni u kom slučaju" nije smela da bude meta napada, a strane u sukobu morale su da je "u svakom trenutku štite i poštuju" (Tribunal: Hadžić, dokaz P02371.2333.B).

118 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00333. Izveštaj Posmatračke misije Evropske zajednice.

119 Tribunal: Hadžić, dokaz P02974.B.

U pismu koje je potpisao Dobrosav Veizović, pomoćnik ministra, prvo je iskazano

iznenađenje da ste pismo u kome se raspitujete o događajima u Vukovaru uputili gospodinu Slobodanu Miloševiću, predsedniku Republike Srbije, umesto JNA koju smatrate odgovornom za pritvorenje koje ste spomenuli. Kao što ste verovatno upoznati, Republika Srbija nije u ratu sa Hrvatskom. Drugim rečima, vojne operacije na toj teritoriji izvode jedinice JNA zajedno sa srpskim stanovnicima tog područja koje su akcije hrvatske secesionističke vlade primorale da u samoodbrani uzmu oružje.¹²⁰

Ipak, “u interesu istine” iznesene su pojedine “činjenice koje će malo rasvetliti događaje u Vukovaru”. Veizović je saopštio da su iz bolnice u Vukovaru, pod nadzorom Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, evakuisana 173 pacijenta, ranjenika i bolesnika, da su lakše povređeni pacijenti i oni bolesnici čiji životi i zdravlje nisu bili direktno ugroženi odvedeni u pritvor, zajedno sa ranjenicima koji su bili pritvoreni u Vukovaru i Borovu Naselju (207 osoba). Do 13. februara njih 115 je oslobođeno ili razmenjeno, tako da se u pritvoru trenutno nalaze 92 osobe pod nadzorom JNA:

Što se tiče Vesne Bosanac i Juraja Njavre,¹²¹ oni su oslobođeni i vraćeni u Hrvatsku 10. decembra 1991. godine. Marin Vidić, zvani Bili, priveden je i biće mu suđeno za njegovo učešće u oružanom sukobu kao komandantu oružanih snaga Hrvatske u borbama oko Vukovara.¹²² Za vašu informaciju,

120 Tribunal: Hadžić, dokaz P03052.B.

121 Juraj Njavro (1938 – 2008). Šef vaskularne hirurgije u bolnici u Vukovaru. Medicinski fakultet završio je u Zagrebu a specijalizaciju iz opšte hirurgije u Beogradu. Autor je knjige *Glava dolje ruke na leđa* (Quo Vadis: Zagreb, 1992). Tokom novembra 2005. i aprila 2006. svedočio je pred Tribunalom u procesu optuženima za Ovčaru.

122 Vidić je zarobljen je i držan u kasarni JNA u Vukovaru. O njegovoj sudbini ništa se nije znalo, pa je Mate Granić od šefa Posmatračke misije Evropske zajednice 26. novembra tražio da “snagom svoje funkcije i osobnog autoriteta” pomogne da JNA oslobodi Vidića (Tribunal: Milošević, dokaz P475.16). Vidić je prebačen u Sremsku Mitrovicu, gde je dao obiman iskaz o zločinima Tomislava Merčepa prema Srbima, kao i o drugim dešavanjima u istočnoj Slavoniji (detaljno na: <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Novi-list-doznaje>). Kasnije je tvrdio da je iskaz dao “pod prisilom”. Vojni sud u Beogradu je 3. juna 1992. protiv Vidića pokrenuo istragu pod optužbom da je još od 1990. i to u Lovasu gde je inače rođen, organizovao oružanu pobunu

dr. Vesna Bosanac bila je pritvorena zbog njene uloge koju je imala kao član štaba oružanih snaga Hrvatske, odgovornog za vojne operacije.¹²³

Prve tragove zločina na Ovčari otkrio je 18. oktobra 1992. Klajd Snou (Clyde Snow), komesar Ujedinjenih nacija za ljudska prava. General Satiš Nambijar (Chenicheri Satish Nambiar), komandant UNPROFOR-a, dostavio je 3. novembra njegov izveštaj Komisiji za ljudska prava Ujedinjenih nacija:

Kako je dr. Snou rekao, njegova istraga ukazuje na to da se na tom mestu [južno od Ovčare]¹²⁴ nalazi masovna grobnica nastala 19 — 20. novembra 1991. godine. Ima naznaka da je na tom mestu iskopana jama dimenzija 3×5 metara i da su pronađeni delovi ljudskih tela. Vojna policija pronašla je na istom području i izvestan broj ispaljenih čaura i jedan srpski sanduk za municiju. Moguće je da je ovde pogubljeno čak 300 ljudi. Dobili smo uputstvo da obezbedimo to mesto i pokušamo da izdejstvujemo nalog za ekshumiranje. O ovom događaju obavešten je i Zoran Marković, oficir za vezu u lokalnoj policiji. Tim za ljudska prava složio se da međunarodni tim treba da dobije dozvolu da obezbedi pomenuti lokalitet i ekshumira tela, ako ih ima, kao i da rad na tome treba da počne u roku do dve nedelje.¹²⁵

Ruski bataljon UNPROFOR-a počeo je da obezbeđuje lokalitet 18. oktobra. Informaciju je dobio od Larija Mura (Larry W. Moore), zamenika načelnika za operativne poslove sektora Istok, ali je odmah napustio mesto na koje se vratio 19. oktobra u 21:00 sati: "Civilna policija primetila je i da su evropski posmatrači obišli ovo mesto 20. oktobra 1992. i da im je dozvoljeno da pridu mestu na kome se, kako se pretpostavlja, nalazi masovna grobnica."¹²⁶ Mur je 20. oktobra pisao jednom majoru Vojske Jugoslavije (nije jasno ko je u pitanju),

"upravljenu na podriivanje Ustavom utvrđenog državnog uređenja i bezbednosti SFRJ" (detaljno: Tribunal: Dokmanović, dokaz 92). Vidić je kasnije oslobođen prilikom opšte razmene zarobljenika.

123 Tribunal: Hadžić, dokaz P03052.B.

124 Nije najjasniji naziv lokaliteta koji je spomenut u ovom izveštaju. Verovatno su u pitanju Vodinci.

125 Tribunal: Hadžić, dokaz P02217.2168.1.B.

126 Isto.

oficiru zaduženom za vezu s UNPROFOR-om, i zamolio ga da “odgovarajućoj instanci” prosledi molbu UN za odobrenje da sprovede istragu. Na to pismo je 28. oktobra odgovorio Milan B. Ilić, predsednik Oblasnog vijeća RSK: “On je rekao da je molba razmotrena i odbijena. Ilić je tu odluku pokušao da objasni u pismu.”¹²⁷ Istoga dana lokalna srpska policija saopštila je civilnoj policiji UN da ima nalog da se ne istražuje ništa što se dogodilo pre osnivanja Republike Srpske Krajine: “Indicije s lica mesta govore u prilog pretpostavci o masovnoj grobnici. Pošto se pokazuje da Milan Ilić opstruira istragu na nivou Sektora i pošto ruski bataljon i dalje štiti to područje, da li se može utvrditi da li tim Ujedinjenih nacija za ljudska prava pokušava da pokrene ekshumaciju na nekom drugom nivou?”¹²⁸

Butros Gali (Boutros Boutros-Ghali), generalni sekretar Ujedinjenih nacija, dostavio je 17. novembra 1992. Generalnoj skupštini i Savetu bezbednosti drugi izveštaj Tadeuša Mazovjeckog (Tadeusz Mazowiecki) o stanju ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji.¹²⁹ Mazovjecki je na kriznim područjima drugi put boravio od 12. do 22. oktobra. U izveštaju je govorio i o zločinu na Ovčari:

Specijalni izvestilac veliki naglasak stavlja na nekih 2.000 do 3.000 ljudi koji su 1991. nakon pada Vukovara navodno nestali. Na osnovu svedočenja svedoka iz Vukovara, veštak forenzičar koji je specijalnog izvestioca pratio na njegovoj drugoj misiji, utvrdio je da se potencijalna masovna grobnica nalazi otprilike dva kilometra jugoistočno od poljoprivrednog dobra Ovčara, pokraj Vukovara. Razbacana na površinu 10x30 kvadratnih metara izrovane zemlje mogu se videti četiri ljudska kostura. Sva četiri su ostaci mladih odraslih muškaraca na čijim su kosturima vidljivi znaci traume nastale u vreme nastupanja smrti. Po mišljenju forenzičara, ti kosturi

127 Isto.

128 Isto. – U ovom izveštaju dostavljena je i izjava anonimnog hrvatskog izvora. Njegovo ime je zamahnjeno (general Nambijar je samo upotrebio izraz “gospodin Novak”), kao i pojedini delovi izjave. Nije navedeno da li je u pitanju civil ili pripadnik hrvatskih oružanih formacija. On je detaljno opisao dešavanja u Vukovaru, odvođenje iz bolnice na Ovčaru, maltretiranje i mučenje zarobljenika, njihovo odvođenje na streljanje i sopstveno bekstvo. Iz sudskog procesa vođenog u Beogradu zbog zločina na Ovčari, znamo da je u pitanju Zdenko Novak, komandant inženjerije 204. vukovarske brigade.

129 Mazovjecki je za specijalnog izvestioca o stanju ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji imenovan 14. avgusta 1992. na prvoj sednici Komisije UN za ljudska prava.

su se, po svemu sudeći, pojavili iz masovne grobnice u kojoj bi se moglo nalaziti puno više tela. Otkriće je značajno jer izgleda potvrđuje svedočenje svedoka o nestanku 175 osoba iz bolnice u Vukovaru u toku evakuacije hrvatskih pacijenata iz te bolnice 20. novembra 1991. godine. Specijalni izvištelac je od UNPROFOR-a zatražio da pruži 24-satnu zaštitu te lokacije i da međunarodni tim veštaka započne ekshumaciju grobnice. Taj tim bi takođe mogao istražiti druge potencijalne grobnice. Predstavnici UNCIVPOL-a [civilna policija Ujedinjenih nacija] izvestili su da na tom području postoji barem osam masovnih grobnica, ali to zahteva dalju istragu.¹³⁰

General Aleksandar Vasiljević je Tribunalu u Hagu i Vojnom sudu u Beogradu detaljno govorio o svojim saznanjima o zločinu na Ovčari. Za ubistva je prvi put čuo januara 1993. od Murisa Zjaje koji je Vasiljeviću rekao da ga je komanda Gardijske brigade 20. novembra uputila na Ovčaru:

Kad sam ga pitao: – Kakva Ovčara? on mi je rekao da ja ne znam za to i da će mi reći nekom drugom prilikom. O tome smo ponovo razgovarali u junu iste godine: Rekao je da su zarobljenici iz vukovarske bolnice za koje se sumnjalo da su pripadnici [Zbora narodne garde] prebačeni na Ovčaru, gde se nalazila 80. motorizovana brigada iz Kragujevca. Muris je bio upućen na Ovčaru sa još nekoliko policajaca zato što je, na osnovu nekih izveštaja, tamo bilo problema sa pripadnicima TO SBZS. Kada je Muris stigao vozilom blizu Ovčare, čuo je ispaljene hlice i o tome je radio vezom obavestio komandu Brigade. Verovao je da je razgovarao sa majorom Ljubišom Vukašinićem, koji je bio zadužen za Vojnu policiju a bio je potčinjen majoru Šljivančaninu. Dobio je odgovor: – U redu. Vрати se nazad. To više nije naš problem. Kasnije, Muris je od drugih pripadnika Gardijske brigade čuo da su vukovarski teritorijalci streljali oko 186 civila. Konkretno, rekao mi je da su u ovim likvidacijama učestvovali pripadnici odreda Leva Supoderica. Nakon toga, kapetan Čedo Papić, komandir čete inženjerije Gardijske brigade, sa Voždovca, pobrinuo se da se

130 Tribunal: Martić, dokaz 00865. "Stanje ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije".

leševi sahrane uz pomoć buldožera brigade sa Voždovca. Kad sam ga upitao zašto to nije prijavio, on je rekao: – Dogovorili smo se da o tome ne pričamo. Krajem 1993. ili početkom 1994. informisao sam generala [Aleksandra] Dimitrijevića (tadašnjeg načelnika УВ) o onome što sam čuo od Murisa o Ovčari.¹³¹ [...] Takođe, tokom 1995. razgovarao sam i sa potpukovnikom Srećkom Borisavljevićem koji je 1991. bio u Odeljenju bezbednosti Gardijske brigade, potčinjen Šljivančaninu. On je bio operativno zadužen za kasarnu u Vukovaru od 5. oktobra na dalje. Prema njegovim rečima, Goran Hadžić i Arkan¹³² su 19. novembra došli u Velepromet s dvojicom pratilaca. U to vreme, 186 hrvatskih zarobljenika je bilo pritvoreno u tom objektu pod stražom kapetana Nenada Bajića. Arkan je želeo da odmah preuzme te pritvorenike, ali je Bajić to odbio. Arkan je odgovorio: – Predaćeš ih kapetane, predaćeš. Ovi zarobljenici su istoga dana prebačeni na Ovčaru, a nakon toga u Sremsku Mitrovicu. Narednog dana, Vlada SBSZ je držala sastanak u Veleprometu na kom je odlučeno da se ti zarobljenici predaju u nadležnost vukovarske TO, pod komandom Stanka Vujanovića. Kad je čuo za ovu odluku, Borisavljević je protestovao kod Natka Petkovića, koji je u to vreme bio pomoćnik komandanta za politička pitanja Gardijske brigade. Petković mu je rekao da ne pravi probleme jer je Mrkšić u potpunosti upoznat sa odlukom i složio se sa njom. Ovi zarobljenici su zatim prebačeni na Ovčaru.¹³³ [...] O događaju na Ovčari sam razgovarao i sa Šljivančaninom 1998, a on mi je rekao da su pripadnici TO SBSZ želeli da uzmu hrvatske zarobljenike iz bolnice i kasarne JNA u Vukovaru. Rekao mi je i da su pripadnici TO, kada su videli da su neki od zarobljenika pušteni iz kasarne, pretili da će ga ubiti. Tada su zarobljenici prebačeni na Ovčaru, gde su zarobljenici sa

131 Tribunal: Hadžić, dokaz 02913.1. Izjava od 17. novembra 2001. godine.

132 O Željku Ražnatoviću opširnije: Kosta Nikolić, “Srpska dobrovoljačka garda u ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991 – 1992”, <http://www.anti.media/istrazivanje/analize/srpska-dobrovoljacka-garda-u-ratovima-u-hrvatskoj-i-bosni-i-hercegovini-19911992/>.

133 Tribunal: Hadžić. Izjava Vojnom sudu u Beogradu od 18. januara 1999. godine.

drugih lokacija prethodno bili dovedeni. Na osnovu onoga što mi je rekao Šljivančanin, on je znao da su zarobljenici bili u opasnosti u vukovarskoj kasarni, i trebalo je da proceni da je u takvoj situaciji bilo najbolje da su zarobljenici odmah preveženi u sabirni centar u Sremskoj Mitrovici.¹³⁴

Zločin na Ovčari procesuiran je u Beogradu i Hagu. U sudskom procesu u Beogradu, pred Većem za ratne zločine Okružnog suda, utvrđeno je da su u hangaru na Ovčari, lokalne snage Teritorijalne odbrane pogubile “oko 200” ranjenih i bolesnih ratnih zarobljenika. Prva presuda grupi od 16 optuženih saopštena je 12. decembra 2005. godine. Ukupno 14 optuženih proglašeno je krivim jer su

u vremenu popodnevnih časova dana 20.11. do ranih jutarnjih časova dana 21.11.1991. na poljoprivrednom dobru Ovčara u Vukovaru, kao pripadnici Teritorijalne odbrane Vukovara i dobrovoljačke jedinice Leva Supoderica, koje su bile u sastavu tadašnje JNA, kršeći pravila međunarodnog prava za vreme oružanog sukoba koji je u tom regionu postojao, a koji nije imao karakter međunarodnog sukoba [...] prema ratnim zarobljenicima, pripadnicima hrvatskih oružanih snaga, a koji su prethodno zarobljeni od pripadnika tadašnje JNA u bolnici, a zatim predati TO Vukovara, vršili ubistva, telesno ih povređivali i nečovečno postupali na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo [...] i formirali špalir kroz koji su bili primorani da protrče ratni zarobljenici prilikom ulaska u hangar i koje su sve zajedno tukli drvenim palicama, šipkama, kundacima, štakama, rukama i nogama po raznim delovima tela, nanoseći im telesne povrede [...] da bi u hangaru, po izvršenom popisu i utvrđivanju identiteta ratnih zarobljenika, komandant TO Vukovara, okrivljeni Vujović Miroљjub i njegov zamenik okrivljeni Vujanović Stanko i okrivljeni Lančuzanin Milan, kao komandant dobrovoljačkog odreda Leva supoderica, naredili da se vrše ubistva ratnih zarobljenika i da se isti u grupama od po 30 do 40 ukrcaju u prikolice traktora, odredili lica koja će vršiti likvidaciju, a

134 Tribunal: Hadžić. Izjava Tribunalu od 17. novembra 2001. godine.

kasnije nakon bekstva oštećenog Novak Zdenka iz prikolice traktora, odredila lica koja će ići u pratnji traktora da neko ne pobjegne, te su ratni zarobljenici, u pet do šest navrata, odvoženi prema Grabovu, na oko jedan kilometar od Ovčare, gde je vršeno njihovo streljanje, pri čemu su pripadnici dobrovo-ljačke jedinice Leva supoderica, okrivljeni Šošić Đorđe, zvani Žorž i Čiča i okrivljeni Milojević Predrag, zvani Knez, kao i NN lice pod nadimkom Topola, iz prikolice izveli po jednog neidentifikovanog ratnog zarobljenika i lišili ih života, tako što su im noževima prerezali vratove i gde su preostali ratni zarobljenici izvođeni iz traktorske prikolice u grupama od po šest, sedam ili osam lica, i postrojani ispred prethodno isko-pane jame [...] formirali streljačke vodove i iz vatrenog oružja pucali u njih, a po naređenju okrivljenog Vujanović Stanka, koji je i sam tom prilikom pucao, i tako ih streljanjem lišili ži-vota, a posle pucanja okrivljeni Milojević Predrag prilazi stre-ljanim licima koja su još davale znake života i iz revolvera pucanjem u glavu ih lišavao života, a potom su leševi u jami zatrpani, zagrtanjem zemlje buldožerom, i na kraju, okriv-ljeni Vujović Miroljub, okrivljeni Vujanović Stanko i više NN lica ispred hangara na Ovčari, izvršili ubistvo streljanjem naj-manje još 10 ratnih zarobljenika koji su, zatim, zakopani u rovu koji je do tada služio za ukopavanje artiljerijskog oruđa, te su na ovaj način lišili života najmanje 200 lica, od kojih je identifikovano 192.¹³⁵

- 135 “Republika Srbija. Okružni sud u Beogradu. Veće za ratne zločine. Transkript audio zapisa sa glavnog pretresa od 12.12.2005.”, dostupno na: Tribunal: Hadžić, dokaz PO2711. – Izrečeno je osam kazni na 20 godina zatvora, tri kazne na 15 godina, jedna kazna na 12 godina, jedna kazna na devet i jedna kazna na pet godina zatvora. Izrečene su i dve oslobađajuće presude. Drugostepeni postupak, pred izmenjenim sudskim većem, vođen je tokom 2009. i 2010. godine. Apelacioni sud je presudu doneo 23. juna 2010. godine. Ustavni sud Srbije je 12. de-cembra 2013. usvojio jednu ustavnu žalbu, a Vrhovni kasacioni sud je 19. juna 2014. ukinuo pravosnažnu presudu Apelacionog suda. Novi pretres počeo je 15. juna sledeće godine. Sudski postupak je nastavljen 2017, a konačnu presudu Apelacioni sud je saopštio 13. januara 2018. godine. Potvrđena je prvostepena presuda kojom su na po 20 godina zatvora osuđeni Miroljub Vujović, Stanko Vujanović, Predrag Milojević i Goran Mugoša, dok je preinačena u delu odluke o krivici Miroslava Đankovića, Saše Radaka (oni su osuđeni na po pet godina zatvora), Nade

Za zločin na Ovčari Tribunal je 7. novembra 1995. podigao optužnicu protiv Veselina Šljivančanina, Mileta Mrkšića i Miroslava Radića¹³⁶ (“vukovarska trojka”). Prvobitna optužnica potvrđena je 7. novembra 1995, a nalozi za hapšenje izdati su 18. novembra iste godine. Pretresno veće Tribunala je tokom pretresa održanih 20, 26, 27. i 28. marta 1996. zaključilo da postoje “razumni osnovi” za uverenje da su trojica optuženih počinili krivična dela, pa je 3. aprila 1996. izdalo međunarodne naloge za hapšenje.¹³⁷

Srpske vlasti odbile su da Mrkšića, Šljivančanina i Radića izruče Tribunalu u Hagu. Posle političkih promena u Srbiji tokom 2000, Mrkšić se dobrovoljno predao 15. maja 2002, Radić je uhapšen u Beogradu 21. aprila 2003, a Tribunalu je predat 17. maja. Veselin Šljivančanin je uhapšen u Beogradu 13. juna 2003, a Tribunalu je predat 1. jula iste godine.¹³⁸

Tužilaštvo je 15. novembra 2004. predalo “Treću objedinjenu izmenjenu optužnicu”. Presuda je izrečena 27. septembra 2007. godine. Identifikovane su 194 žrtve ubijene u Ovčari.¹³⁹ Veselin Šljivančanin je osuđen na pet godina zatvora zbog “pomaganja u zločinu i mučenja hrvatskih zarobljenika”, a oslobođen je krivice za ubistvo. Privremeno je pušten na slobodu decembra 2007. godine. Odlukom Žalbenog veća od 5. maja 2009. kazna mu je povećana na 17 godina, ali je Tribunal 8. decembra 2010. doneo novu presudu kojom mu

Kalaba (njoj je kazna sa devet povećana na 11 godina zatvora), i Ivana Atanasijevića (novo ime mu je Ivica Husnik) kome je kazna smanjena sa 20 na 15 godina zatvora. Zbog nedostatka dokaza pravosnažno su oslobođeni Jovica Perić, Milan Vojnović, Milan Lančuzanin i Predrag Dragović. Pošto je u toku postupka Đorđe Rožić preminuo, krivični postupak protiv njega je obustavljen (*Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji*, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2019, 147–153 i <http://www.rts.rs/nova-pravosnazna-presuda-za-zlocin-na-ovcari>).

136 Miroslav Radić (Zemun, 10. septembar 1962), završio je Vojnu akademiju kopnene vojske JNA. U profesionalnoj vojnoj službi bio je od 27. jula 1985. godine. Radić je na frontu kod Vukovara bio komandant 3. pešadijske čete 1. motorizovanog bataljona Gardijske brigade. Aktivna vojna služba prestala mu je 4. septembra 2001. godine (Tribunal: Mrkšić, dokaz 00686. Personalni list Miroslava Radića).

137 Tribunal: Mrkšić. Druga modifikovana objedinjena optužnica protiv Mileta Mrkšića, Miroslava Radića i Veselina Šljivančanina.

138 Veselin Šljivančanin je u čin pukovnika unapređen 31. decembra 1995. godine. U Vojsci Jugoslavije obavljao je različite funkcije, a 21. aprila 2000, ukazom Slobodana Miloševića, postavljen je za pomoćnika načelnika za operativnoštabne poslove. Ukazom Vojislava Koštunice, tadašnjeg predsednika SRJ, od 15. oktobra 2001. razrešen je dužnosti “za koju je utvrđen čin general-majora”. Profesionalna vojna služba prestala mu je tri dana kasnije, a penzionisan je 15. januara 2002 (Tribunal: Hadžić, dokaz P02782. Personalni list).

139 Tribunal: Mrkšić. Presuda, 285–299.

je kazna smanjena na 10 godina. To je bio prvi slučaj da je Apelaciono veće poništilo svoju prethodnu pravosnažnu presudu. Šljivančanin je proglašen krivim za “pomaganje i podržavanje u mučenju zarobljenika”. Konačno je oslobođen 7. jula 2011. godine.

Miroslav Radić je oslobođen svake odgovornosti. Ovom prilikom treba naglasiti da je on bio jedini oficir JNA koji je dao antiratni intervju. Neposredno pred povratak iz Vukovara u Beograd, opširno je pričao o svom ratnom iskustvu:

Prvih dana našli smo na izuzetno jak otpor protivnika. Mese-cima su se pripremali za borbu pre nego što smo mi došli. Očekivali su napad Armije, ukopali su se, napravili saobraćajnice u zemlji da bi mogli da se kreću između zaklona i utvrđenja. Dobro su se maskirali i bili teško uočljivi. Ovo je prvo moje iskustvo u ovakvom ratovanju, znanja sam imao ali iskustvo je nešto sasvim drugo. [...] Na ratištu je bila gomila neorganizovanih ljudi. Svakodnevno je pristizalo 80 ili 50 ili 120 novih boraca i oni su samo popunjavali jedinice. Zna se šta predstavlja organizovana grupa vojnika i kako se može kontrolisati. Međutim, dobrovoljci su stalno pristizali i komandiri koji su dolazili sa njima bili su neiskusni. Nije bilo jakih motiva za borbu, pogotovu kod rezervista koji su došli po sili zakona. [...] Dobrovoljci koji su dolazili iz Srbije, Crne Gore i drugih krajeva bili su podeljeni na razne grupe, od avanturista koji su došli da dožive ratnu stihiju, ili radi krađe, pljačke, bilo je i takvih, ili su jednostavno pokušali da budu patriote pa su videli da to nije za njih i želeli su da se vrate kućama. Prvi razlog zbog kojeg je ovoliko dugo trajala [bitka za Vukovar] je što su Vukovarčani, pre svega Srbi, napustili svoj grad kad su bili najpotrebniji. Za Vukovar se ovde borilo najviše oko 150 Vukovarčana Srba, od oko tri hiljade koji su bili sposobni za borbu. [...] Ko ne shvata šta je rat, treba da dođe u Vukovar, da pogleda koliko je znoja, muke, truda ulagano u poslednjih pola veka a porušeno za dva meseca. Vukovar je za dva meseca postao sablasni grad. Ranije nisam imao prilike da vidim ubijenog čoveka a ovde, u Vukovaru, za dva meseca okamenio sam se. Hoću da kažem, ko je preživeo rat u Vukovaru ne može izaći odavde čiste savesti i svesti koju je imao pre. Ljudi nose teške traume,

to će nas sigurno proganjati još dugo. Ranije sam se grozio da vidim zaklanu životinju, ovde sam navikao na sve. Onaj ko je započeo ovaj rat i ko je zapodenuo sukobe između naroda, jer ovo je bio gotovo verski rat između pravoslavnih i katolika, ko je to zapodenuo, njega bi trebalo staviti u sredinu i tući ga i sa jedne i sa druge strane. Ne znam koliko ima smisla uputiti apel, ne znam koliko bi to bilo ostvarljivo, ali nijedan rat, bez obzira kakvog je karaktera, sem onih oslobodilačkih, ne može doneti sreću nikome. Mora zaviti u crno majke, žene, decu. Ja sam ispratio svoga rezervistu koji je iza sebe ostavo troje dece, od kojih najstarije nema više od osam godina. Postavlja se pitanje zbog čega je on poginuo, zbog čijih ideja, zbog čijih fantazija. Ne jedino on, nego mnogo takvih ljudi. Ova stvar morala bi da se reši političkim putem, dogovorom, jer sve je bolje nego rat. Međutim, u čoveku postoji nešto, ja ne znam, rat mi se ogadio. Nikome ne bih poželeo da dođe u situaciju u kakvoj smo mi bili za ova dva meseca. Teško je to ispričati, teško je to i objasniti. To je doživljaj koji traje neprekidno, nijedan moj san nije bio upućen porodici, deci, roditeljima, nekom mirnom životu. Ja sam ovde i u snu brinuo samo o vojsci. To je opsesija, teško breme i osećanje. I teško napušta čoveka. Sad ne znam kako ću se ponašati kad odem u Beograd.¹⁴⁰

General Života Panić je 18. novembra dostavio sledeće naređenje jedinicama JNA koje su učestvovale u završnim borbama u Vukovaru:

Svaka jedinica u svojoj zoni odgovornosti u potpunosti mora da vlada celokupnim stanjem na teritoriji. Ratni zakoni nisu stupili na snagu, pa samim tim, a i inače, niko nema pravo na odmazdu i druge oblike osvete, kao što su to vršile neke mesne jedinice Teritorijalne odbrane. U buduće, za ovakve i slične postupke vinovnike hapsiti i preduzimati odgovarajuće zakonske mere.¹⁴¹

Britanski general Endrju Pringl (Andrew Pringle), ekspert Tribunala, upravo je

140 "Kapetan Miroslav Radić: Rat mi se ogadio", *Intervju*, 29. novembar 1991, 6–7.

141 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00415.

ovo naređenje fokusirao kao najvažnije naređenje po kome je Mrkšić trebalo da postupa u traumatičnoj postratnoj situaciji u Vukovaru:

To naređenje starešine neposredno nadređenog pukovniku Miletu Mrkšiću formulisano je veoma snažnim rečima. On je bio potpuno svestan toga da je dužan da postupa prema naređenjima i u skladu sa stavovima svog nadređenog. On bi takvo naređenje odmah preinačio u svoje naređenje koje bi lično uputio podređenim komandantima u OG Jug, ili je to trebao učiniti. Nakon što bi to naređenje prosledio, on bi ga, prilikom obilaska podređenih jedinica, usmeno ponovio, ili je to trebao učiniti. On bi podređenim komandantima pogledao u oči i jasno im dao do znanja da od njih očekuje da se naređenju potpuno povinuju, ili je to trebao učiniti. On bi to naglasio osoblju svog štaba kako bi znali da deluju u njegovo ime. Vukovar je pao i trebalo je, pored registrovanja civila, prikupiti podatke i o brojnim pripadnicima neprijateljskih snaga i licima koja nisu učestvovala u borbenim operacijama. Postojala je mogućnost da mnogo toga krene naopako. Pobjeda je s mukom izvojevana i strasti su se razbuktale. U tim okolnostima bi svaki komandant bio svestan svojih odgovornosti. Međutim, pročitavši dokumente koje mi je Tužilaštvo stavilo na uvid, zaključujem, na osnovu delovanja pukovnika Mileta Mrkšića i njegovih podređenih, da pukovnik Mrkšić ništa u tom smislu nije preduzeo. Čak postoje dokazi da on nije obraćao pažnju na izveštaje upravo o takvoj vrsti ponašanja u vezi s kojom je njegov nadređeni očigledno bio veoma zabrinut. Sudeći po onome što sam pročitao, ono što je on preduzimao bilo je, po mom profesionalnom mišljenju, daleko od onog što bi se očekivalo od komandanta njegovog ranga i iskustva.¹⁴²

Kada je 12. februara 2003. svedočio protiv Miloševića, general Vasiljević je ispričao kako je u jesen 1998. pitao Mileta Mrkšića šta se to dogodilo u Ovčari:

Ja ću govoriti doslovno kako mi je odgovarao. On je rekao:
– *Aco, dece mi moje, da sam znao šta će im uraditi, nikad ih ne*

142 Tribunal: Mrkšić, dokaz 00601, 10.

bi predali. E, ja sam ga onda upitao, a kad su saznali šta je urađeno, zašto nisu obavestili po liniji izveštavanja. A on je rekao: – *Kad smo videli šta su im uradili, onda smo se zakleli da ćutimo*. [...] Delovao mi je veoma iskreno. Mislim, to je bilo šest, sedam godina nakon događaja koji se zbilo. Drugo, ja nisam bio ni u kakvoj funkciji, ja sam bio penzioner, sreli smo se kao dva čoveka i moj je utisak da mu je čak bilo teško kad je to govorio.¹⁴³

Mile Mrkšić je osuđen na 20 godina zatvora za “pomaganje i podržavanje mučenja, okrutnog postupanja i ubistva” hrvatskih zarobljenika. Preminuo je 16. avgusta 2015. u zatvoru u Portugalu.

/ Literatura

Barić, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990 – 1995.*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.

Filipović, Vladimir. “Na rubu službene kulture sjećanja: slučaj vukovarskog kirurga dr. Mladena Ivankovića”, *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme*, 2, 2019, str. 101–119.

Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji, Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2019.

Jović, Borisav. *Poslednji dani SFRJ. Izvodi iz dnevnika*, Beograd: Politika, 1995.

Marijan, Davor. *Bitka za Vukovar*, Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2004.

Marijan, Davor. *Domovinski rat*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

Nikolić, Kosta. *Jugoslavija, poslednji dani 1989 – 1992*. Knjiga prva: *Svi Srbi u jednoj državi*, Beograd: Službeni glasnik, 2019.

Šljivančanin, Veselin. *Sine, budi čovek*, Beograd: Službeni glasnik, 2015.

143 “Transkripti sa suđenja pred MKSJ”, 338–339.

KOSTA NIKOLIĆ

New documents on the War in Vukovar in 1991.

Fighting over Vukovar in autumn 1991 was the most devastating conflict of war in Croatia. Military leadership of the Yugoslav People's Army (YNA) decided to conquer Vukovar at any cost, which triggered prolonged attacks on this city. Whereas for Serbian public opinion Vukovar became a symbol of determination to protect Croatian Serbs, the battle for this city became a rallying cry in the history of contemporary Croatian state, and even a focal point in formation of its modern national and cultural identity. In this battle, the Yugoslav Army used its superiority in firepower and control over airspace, systematically bombing and almost completely destroying the city. "The operation Vukovar" therefore became the biggest catastrophe in the military history of that army. It also presented a turning point of international public opinion in favour of Croatia, contributing significantly to launching of procedure for recognition of Croatian and Slovenian independence. The aftermath of the Vukovar siege was especially chilling. The downfall was followed by conflict of the military and new civilian authorities, contributing to poor administration over the ruined city and its apocalyptic landscape. Looting and lawlessness ensued, culminating in deportation of Croatian population and mass execution of Croatian prisoners. This horrendous chapter of the Yugoslav war left a deep and lasting scar in relations between Serbia and Croatia.

KEY WORDS: *Vukovar, Croatia, Yugoslav People's Army, War, Prisoners*